

mes 7

๗๒

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๗

เรื่องกฎหมายเทศของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือและพระเจ้าท้ายสระ

~~พิมพ์ครั้งที่ ๒~~

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกตรี พระยาอาทรบุรี (ม.ล. ช่วง กุญชร)

ท.ร. ท.ม. ท.ช. รัตนว. ป.ร.๓, ร.ร. พ.ร. ๑

เมื่อมีมะเมย พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ฉบับที่ ๗๖

จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

84
 10
 1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

100
 99
 98
 97
 96
 95
 94
 93
 92
 91
 90
 89
 88
 87
 86
 85
 84
 83
 82
 81
 80
 79
 78
 77
 76
 75
 74
 73
 72
 71
 70
 69
 68
 67
 66
 65
 64
 63
 62
 61
 60
 59
 58
 57
 56
 55
 54
 53
 52
 51
 50
 49
 48
 47
 46
 45
 44
 43
 42
 41
 40
 39
 38
 37
 36
 35
 34
 33
 32
 31
 30
 29
 28
 27
 26
 25
 24
 23
 22
 21
 20
 19
 18
 17
 16
 15
 14
 13
 12
 11
 10
 9
 8
 7
 6
 5
 4
 3
 2
 1

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือและพระเจ้าท้ายสระ
ต่อจากภาคที่ ๓

เรื่องมองเซนเยอร์เดอซเซ

ก.ศ. ๑๓๐๐—๑๓๒๗ (พ.ศ. ๒๒๔๓—๒๒๗๐)

เรื่องเจรจาการบ้านเมือง

ก.ศ. ๑๓๐๓—๑๓๒๗ (พ.ศ. ๒๒๔๖—๒๒๗๐)

การเจรจาที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยได้เป็นมิตรกันอย่างเดิม

การเจรจาขั้นต้น

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซ ถึงผู้อำนวยราชการต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม ก.ศ. ๑๓๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

เมื่อยกลายนี้ ข้าพเจ้าได้มีจดหมายถึงท่านฝากมาหลายทาง
ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าอย่างไร ๆ ท่านก็คงจะได้รับจดหมายของข้าพเจ้าบ้างบาง
ฉบับ เพราะฉะนั้นในทันทีข้าพเจ้าจะไม่กล่าวซ้ำถึงการที่ข้าพเจ้าได้มาถึง
เมืองนี้ เพราะข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังแล้ว ว่าเจ้าพระยาพระคลัง
ได้รับรองข้าพเจ้าอย่างดี และพระเจ้าแผ่นดินกับเจ้าองค์ใหญ่ ผู้เป็น
พระโอรสองค์ใหญ่ก็ได้ไปทักในของที่ข้าพเจ้าได้ถวายนั้น

ในจดหมายฉบับหลัง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้มีมายังท่านนั้น ข้าพเจ้า
 ได้บอกให้ท่านทราบแล้วว่างานทั้งปวงซึ่งได้ตั้งต้นอย่างนี้ ไม่ได้เป็น
 ผลสำเร็จดังที่ได้คาดไว้ พระเจ้ากรุงสยามกับพระมหากษัตริย์มีพระ
 ราชประสงค์จะพระราชทานของให้เป็นที่พักใจของข้าพเจ้าอย่าง ๑ แต่
 ก็ติดอยู่เพียงพระราชประสงค์เท่านั้น เพราะของก็ยังหาได้พระราชทาน
 ไม่ การที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ไม่ทราบว่าจะเป็นด้วยเหตุใด บางคน
 เห็นว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามและพระมหากษัตริย์ทำเช่นนั้น เพื่อจะแสดง
 การที่ไม่พอพระทัย ในเรื่องที่ฝรั่งเศสไม่ได้รับพระราชสาสน ซึ่งได้ให้
 ยากหลวงคาซาเซญูไปนั้น ให้สมพระเกียรติยศดังได้ทรงคาดไว้ เพราะ
 ได้ทรงมุ่งหมายไว้ว่า ฝรั่งเศสคงจะแต่งราชทูตเชิญพระราชสาสนตอบ
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และคงจะส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย
 เหมือน เมื่อ ครั้ง ฝรั่งเศส แต่ง ราชทูต มา สองคราวในแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์เช่นนั้น แต่ที่พระเจ้ากรุงสยามไม่พอพระทัยยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น
 ก็ที่ ได้ทรงทราบว่ายากหลวงคาซาเซญู ไปยังเมืองสุหรัท แล้วเลยไปเมือง
 ปอนดิเชรี โดยมีได้ทรงมากราบทูลถึงเหตุผลที่ตนได้เชิญพระราช
 สาสนไป ได้มีคนมาบอกกับข้าพเจ้าว่า พวกฮอลันดาได้กราบทูลยุแหย่
 ให้พระเจ้ากรุงสยามมีพระทัยเลี้ยวไปทางอื่น โดยได้พยายาม
 กราบทูลว่า การที่ติดต่อกับฝรั่งเศสนั้นเป็นการไม่สมควร ในเวลา
 ที่คนมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังนั้น ข้าพเจ้าก็ได้เห็นสมจริงอยู่บ้าง และ
 ในเรื่องนี้ก็เหมือนข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังในจดหมายฉบับก่อน ๆ แล้ว

ครั้นมาภายหลังได้ทราบความแน่นอน ถึงเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน
ระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกับพวกซอลันดาในเรื่องการค้าขาย จนถึง
กับจะเกิดแตกวิวาทกันขึ้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าการที่หาว่าพวกซอลันดา
กราบทูลยุแหย่พระเจ้ากรุงสยามนั้นคงเป็นการไม่จริง แต่ถึงจะอย่าง
ไรก็ตาม การทั้งปวงก็คงชอบตามเกิมนั่นเอง และในระหว่างที่การ
ยังค้างอยู่นั้น ก็พอที่พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จสวรรคต พระเจ้า
แผ่นดินพระองค์นี้ได้บังคับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้นับถือพระองค์เป็น
พระพุทธเจ้า ครั้นประจวบลงพระอาการก็คล้ายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์
ของพระเยซู และมีอาการทั้งเจ็บทั้งปวด จึงได้ทรงรู้สึกว่ พระองค์
เป็นแค่เพียงมนุษย์ธรรมดาเท่านั้นเอง พอพระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จ
สวรรคต พระมหาอุปราชก็ได้ขึ้นครองราชสมบัติ แลเพื่อจะได้
ครองราชสมบัติให้เป็นสุขโดยไม่มีใครมารบกวนนั้น พระมหาอุปราช
จึงได้ประหารพระญาติของราชวงศ์เก่าจนหมดสิ้น การที่ทำเช่นนั้นก็เกิด
ตามแบบอย่างของเมืองอันเป็นมิชลาที่ขึ้นเอง

ได้มีคนมาแนะนำให้ข้าพเจ้าหาของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
ใหม่นี้ เพื่อยोगกันมิให้มาทำอันตรายแก่โรงเรียนนี้ ข้าพเจ้าจึงได้นำน้ำอบ
อย่างหอมไปถวายสองสามขวด พระเจ้าแผ่นดินทรงรับของถวายนั้นโดย
แสดงความที่พระทัยอย่างยิ่ง แล้วได้พระราชทานเสื้อแพรมาให้ข้าพเจ้า
๓ เสื้อ ในลายพระราชหัตถ์ที่ส่งมาพร้อมกับเสื้อ ตามแบบธรรมเนียม
ของเมืองไทยนั้น ได้มีข้อความยกย่องสรรเสริญข้าพเจ้าเป็นอันมาก

และมีใจความว่า ทรงหวังพระทัยว่าเรือฝรั่งเศสคงจะได้มาทำการค้า
ขายในพระราชอาณาเขต และถ้าพวกฝรั่งเศสมาจริงแล้ว ก็จะได้
ทรงเป็นพระราชอุธรให้ฝรั่งเศสได้เปรียบยิ่งกว่าชาติอื่น ในข้อนี้
พระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้ามีหนังสือออกไปยังประเทศฝรั่งเศส และ
บอกให้พ่อค้าฝรั่งเศสในอินเดียทราบ และมีพระราชประสงค์จะให้
ข้าพเจ้ารับรองว่า พ่อพวกพ่อค้าฝรั่งเศสได้รับจดหมายของข้าพเจ้าแล้ว
เรือฝรั่งเศสจะได้มายังเมืองไทยโดยทันที ในเรื่องนี้จนถึงกับรับสั่งให้
ขุนนางบางคนให้มาคาดคั้นให้ข้าพเจ้าสัญญาให้จึงได้ แต่ข้าพเจ้าได้
ให้กราบทูลเสมอว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจการค้าขายอย่างใด
แต่เพื่อจะไม่ให้ขัดพระทัย ข้าพเจ้าก็จะไปมีหนังสือไปยังประเทศ
ฝรั่งเศส บอกให้ชาวฝรั่งเศสทราบว่า พระองค์ทรงพระเมตตาแก่
ประเทศของเรามาก ทั้งจะมีจดหมายไปบอกให้ท่านผู้ช่วยการค้า
ขายฝ่ายอินเดียให้ทราบด้วย แต่ที่จะให้ข้าพเจ้ารับรองว่าการคงจะเป็น
ไปตามพระราชประสงค์นั้น ข้าพเจ้ารับรองไม่ได้ เพราะในการชนนี้
ข้าพเจ้าไม่มีหน้าที่จะบังคับได้

ข้าพเจ้าได้รับรองว่าหนังสือที่ข้าพเจ้าจะมีไปอย่างว่านี้ จะได้มี
ไปในวันเดือน พฤศจิกายน หรือ ธันวาคม แต่ในเวลาที่จะมีไปนั้นก็
จะต้องแน่ใจเสียก่อนว่า พระเจ้าแผ่นดินยังคงทรงพระราชดำริห์อย่าง
เดิมมิได้เปลี่ยนแปลงอย่างใด และการข้านเมืองจะต้องเรียบร้อยเป็น
ปรกติพอที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามได้มีเวลาดำริห์ถึงการภายนอกได้ เมื่อ

เวลามีโอกาสที่จะฝากหนังสือไปทางเมืองจีนได้ ข้าพเจ้าก็หาได้ฝาก
ไปไม่ และก็มีความเสียด้วยซ้ำ เพราะเหตุว่าต้องการหาเวลาเพื่อจะ
ได้คอยดูให้แน่เสียก่อนว่า การจะดำเนินไปอย่างไรต่อไป การที่ข้าพเจ้า
ได้เล่าให้ท่านฟังทั้งนี้ ก็ประสงค์อย่างเดียวกันแต่จะให้ท่านทราบว่า ตั้งแต่
ข้าพเจ้าได้มีจดหมายมาฉบับก่อนๆ ได้มีเหตุการณ์ดำเนินมาอย่างไรเท่านั้น
เมื่อท่านได้ทราบข้อความตามนั้นแล้ว ท่านจะจัดการอย่างไรต่อไปก็แล้ว
แต่ท่านจะเห็นควร และเมื่อท่านจะเห็นควรนำความกราบทูลพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสให้ทรงทราบหรือไม่นั้น ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าจะต้องรับสารภาพว่า เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ใหม่ดำริห์การที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยทำการค้าขายติดต่อกันอีก และ
จะหาคณะบาทหลวงเป็นสายสำหรับให้การนี้ให้สำเร็จไปนั้น เป็นการ
ที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่พอใจอย่างยิ่ง เพราะข้าพเจ้าได้เห็นแล้วว่า การ
ที่ฝรั่งเศสกับไทยได้ มีไมตรีติดต่อกันนั้นได้ทำให้เป็นผลร้ายเกิดขึ้นเพียง
ไร การที่ไต้หวันมาแล้วในเวลาที่เกิดการลครังพระราชบิดาของพระ
เจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวฝรั่งเศสไม่พอใจอยู่แล้ว เพราะ
ฉะนั้นจึงไม่ควรไว้วางใจในพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ซึ่งปฏิบัติการแต่ตาม
ความพอพระทัย และทั้งพระทัยก็กลับกลอกไม่แน่นอนด้วย ยิ่ง
ข้าพเจ้ารู้จักพระองค์มากขึ้นก็ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่าการต่างๆ ที่ผู้คนเล่า
ถึงพระอัยยาคี้นั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น ถ้าแม้ว่าจะกลับพระทัยใน
เวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ไ้ก็จะเป็นการปลาบอย่างยิ่ง ยางที่ถ้าได้เกิดการ

ปอลิติกอย่างก็อาจจะทำให้เปลี่ยนพระนิสัยได้บ้างกระมัง แต่ปอลิติก
 ในเมืองชนกัน ไม่แรงพอที่จะคุ้มครองเมืองซึ่งมีกษัตริย์อันมีนิสัย
 เต็มไปด้วยโทษะโมหะ และยังมีอำนาจเท็จขาดที่จะทำตามโทษะได้
 ทุกอย่างแล้ว ก็เป็นอันไม่ได้ด้วยเอง การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบีบคั้น
 พระอนุชาซึ่งเป็นรัชทายาท ผู้ที่สมควรจะครองราชสมบัติโดยแท้ อย่าง
 แส่นสาหัส และทรงบีบคั้นนางข้าราชการที่เข้ากับพระอนุชาจนลง
 ท้ายได้ฆ่าเสียหมดทุกคน ถึงพวกข้าราชการผู้ใหญ่แลพระสงฆ์จะ
 กรวยทูลทักท้วงเท่าไรก็ไม่ฟังนั้น ทั้งการที่ทรงลงพระอาญาอย่างร้าย
 การแก่พระราชบุตรทั้ง ๒ ของพระองค์ ซึ่งพระองค์ไม่ไว้พระทัย
 และทรงลงพระอาญาเหมือนดั่งอยู่เสมอ นั้น ก็ทำให้เห็นได้ชัดว่า คงมี
 บุคคลบางจำพวกที่จะไม่ยอมทนไปได้นานสักเท่าไร และจำเป็นที่พระ
 องค์จะต้องกลียุติเสียโดยเร็ว การทั้งปวงเหล่านี้ทำให้ข้าพเจ้าหนักใจ
 เป็นอันมาก เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้มีได้ รัก
 ชอบพวกเราเลย ข้าพเจ้าจึงเกรงว่าถ้าไม่มีเรือพ่อค้าฝรั่งเศษตาม
 พระราชประสงค์แล้ว ก็น่ากลัวจะทรงถือว่าเป็นการที่ฝรั่งเศษถูก และ
 คงจะทรงแก้แค้นกับพวกเราในโรงเรียนแน่นอน

การที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้ พ่อค้า ฝรั่งเศษ มา
 ทำการค้าขาย และมาตั้งห้างในพระราชอาณาเขตนั้น ก็ด้วยเหตุ
 เหล่านี้ คือ ๑ พระราชอาณาเขตสยามกว้างไกลลงไปมาก ด้วยเหตุ
 ว่าไม่มีชาวยุโรปมาเลย และพ่อค้าทางอินเดียก็มาน้อยที่สุด ๒ เพราะ

ได้ทราบข่าวว่าเจ้าอันลี้ภัยล่ายโลหิตของพระราชวงศ์ฝรั่งเศสองค์หนึ่ง ได้
ขึ้นครองแผ่นดินสะเปน และประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสะเปนได้เป็น
ไมตรีกันอย่างสนิทแล้ว ๓ เพราะอังกฤษได้ไปตั้งตัวอยู่ที่เกาะ ฟูโล
คอนตอ ซึ่งเป็นเกาะอยู่ในระหว่างเมืองเซมรและเมืองญวน และ
การที่อังกฤษไปตั้งอยู่ที่เกาะฟูโลคอนตอเช่นนั้น กระทำให้อังกฤษเป็น
ใหญ่ในทะเลจีน ยี่นและไทย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเชื่อว่า
พวกอังกฤษคงจะไม่ลืมในการที่พวกอังกฤษถูกฆ่าตายในเมืองมริท และ
ในการที่ฆ่าพวกอังกฤษครั้งนั้น พระราชบิดาของพระองค์ก็เป็นต้นเหตุ
ด้วย เพราะฉะนั้นการที่อังกฤษมาตั้งอยู่แถบชานพระนครเช่นนั้น จึงกระทำ
ให้พระองค์ร้อนพระทัยยิ่งนัก ๔ เพราะพระเจ้ากรุงสยามทรงเกรงพวก
ซอลันดา เพราะพวกซอลันดาไม่พอใจในพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้อย่างยิ่ง
และมีเรื่องที่จะขัดใจพวกซอลันดาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นจึงทรงเกรง
ว่าพวกซอลันดาจะคิดการร้ายอย่างหนึ่งอย่างใด การต่าง ๆ เหล่านี้
จึงกระทำให้ทรงเห็นว่า ถ้าฝรั่งเศสได้คุกหนแล้วก็จะเป็นการช่วย
ให้เขาพระทัยลงเป็นอันมาก จึงทรงพยายามที่จะทำไมตรีกับฝรั่งเศส
ตั้งข้าพเจ้าไปกล่าวมาข้างบนนี้แล้ว

จดหมายมองเซินเยอร์เดอชเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

ทวยขาดหลวงข้ามา ซึ่งประจำอยู่เมืองจีนและเป็นพวกคณะแซง
 โลกศแต่จะผ่านไปทางเมืองฝรั่งเศสเพื่อไปเมืองอิตาลี ข้าพเจ้ากับ
 เจ้าพระยาพระคลังจึงฉวยโอกาสนี้ที่จะเขียนจดหมายถึงท่านเพื่อยกข่าว
 ในเมืองไทยว่าการในเวลานี้เป็นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองไทย
 ไปแล้ว ได้เห็นว่าการในบ้านเมืองสงบเรียบร้อยก็เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงพระปรีชาสามารถได้ปราบปรามพวกขบถได้ก็ด้วยการฉลาดขึ้น พระ
 เจ้ากรุงสยามกับทั้งพระโอรสได้ทรงแสดงความยินดีในการที่ข้าพเจ้าได้มา
 ถึงเมืองไทย และได้ทรงเต็มใจรับของที่ข้าพเจ้าได้ถวายด้วย ข้าพเจ้า
 มีความปลาบปลื้มมากที่ได้เห็นโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนเกือบเท่าจำนวนที่มี
 อยู่เมื่อ ๒๐ ปีมาแล้ว พวกฝรั่งเศสซึ่งมีแต่จำนวนเล็กน้อยได้ตั้งjár
 มีภรรยาในเมืองนี้เอง ทุกที่เป็นที่พอใจและได้อยู่เป็นสุขสบายดีมาก
 ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะได้ทราบแล้วว่าเมื่อ ๒ ปีล่วงมาแล้ว มีเรือ
 ฝรั่งเศสลำ ๑ จากเมืองสตุทท์ไปเมืองจีน ได้ถูกพายุอย่างแรงจึงต้องเข้า
 มาซ่อมแซมในเมืองนี้ และพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตาช่วยเหลือ
 เรือลำนี้เป็นอันมาก คือได้พระราชทานทนายให้พวกนายเรือพัก และได้
 พระราชทานที่สำหรับเอาสินค้าขึ้นเก็บด้วย ส่วนภาษีอากรต่าง ๆ นั้น
 ก็ได้ทรงยกเว้นไม่เก็บอย่างใดเลย เหมือนเมื่อครั้งราชบริษัทได้เคย
 รับความยกเว้นเมื่อได้มาตั้งห้างในเมืองนี้เช่นเดียวกัน ทั้งได้รับสั่งว่า

พระราชประสงค์อย่างยิ่งที่จะให้พ่อค้ามาตั้งการค้าขายในพระราชอาณาเขต และถ้าพ่อค้าฝรั่งเศสได้มาแล้วก็จะทรงปกครองบำรุงทุกอย่าง ในระหว่าง ที่ทรงพระราชดำริห้อยู่เช่นนั้นก็ได้เสด็จสวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ พระมหาอุปราชซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ได้สวดยราชสมบัติแทน พระบิดา ก็ได้มีพระราชดำริที่เช่นเดียวกับพระราชบิดา พอได้ขึ้นครอง ราชสมบัติก็ได้อำนาจแสดงพระองค์ว่าพอพระทัยที่จะให้พ่อค้าฝรั่งเศสมา ค้าขายในเมืองนี้ ข้าพเจ้าได้ถวายพรในการที่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ซึ่งเป็นการพอพระทัยมาก และในพระราชดำริสัจตยนั้นได้รับสั่งว่า ทรงมีความนับถือประเทศฝรั่งเศสมาก และได้รับสั่งต่อไปว่า สิ่ง ที่ข้าพเจ้าจะทำให้พอพระทัยนั้นไม่มีอย่างใดยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าจะเป็นธุระช่วย ให้ ไม่ตรีซึ่งเคยมีในระหว่างไทยกับฝรั่งเศสมาแต่ก่อนนั้น ได้คงมีอยู่ ตามเดิม และรับสั่งว่าถ้าพวกฝรั่งเศสจะมาจากประเทศฝรั่งเศสก็ดีหรือ มาจากอินเดียก็ตาม ถ้าได้เข้ามาค้าขายในพระราชอาณาเขตแล้ว ก็ให้พระราชทานโอกาสให้ ได้ทำการค้าขายตามท่าเรือต่าง ๆ ได้ทุกแห่ง และส่วนราชบริพารฝรั่งเศสโดยฉพาะนั้นจะได้พระราชทานพระราชานุญาต ให้มาค้าขายในพระราชธานี หรือที่แห่งอื่น ๆ ก็ได้แล้วแต่บริพารจะพอใจ เพื่อจะได้มาตั้งห้างและจะได้พระราชทานสิทธิต่าง ๆ เสมอหน้ากันกับพวก ฮอลันดา ในพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงตอบจดหมายของข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้า ได้ให้เจ้าพระยาพระคลังถวายนั้น มีกระแสรับสั่งโดยฉพาะให้ข้าพเจ้า บอกความทั้งนี้ไปยังประเทศฝรั่งเศสและอินเดีย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า

จึงได้มีจดหมายฉบับนี้มายังท่านตามพระราชโองการ แล้วข้าพเจ้าจะได้
 ยอกไปยังผู้อำนวยการบริษัทที่เมืองปอนต์เซรเมืองสุหรัท และเมือง
 เบงกอลให้ทราบเหมือนกัน

ข้าพเจ้าอยากกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามว่าในเรื่องที่จะไปร
 อกฎาแก่พวกพ่อค้าฝรั่งเหล่านั้น ข้าพเจ้าคงจะได้รับหนังสือตอบโดยเร็ว
 แต่หากว่าการเดินเรือในเมืองนี้ต้องอาศรัยระกุ่มรสุม และมรสุมนั้น
 ยางที่กล้าเข้าไปเป็นการไม่แน่แท้ ข้าพเจ้าจึงไม่กล้ากราบทูลรับ
 อกฎาแต่ได้พยายามจัดการให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทไปจนถึงเมืองมริคในต้นระ
 กุ่มรสุมที่พัดมาจากเหนือ และให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแรกที่จะออกจาก
 เมืองมริคจะให้ไปจนถึงเมืองปอนต์เซรหรือเมืองเบงกอลก่อนที่เรือของบริษัท
 ซึ่งจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสจะได้ออกจากเมืองเหล่านั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้จัดการไปดังนี้แล้วก็หมดหน้าที่ที่จะทำอะไรต่อไปอีกได้
 นอกจากมอบการเรื่องนี้ให้พระยาเจ้าได้จัดการต่อไป และเชื่อในความ
 สามารถของท่านอย่างเต็มเปี่ยม พระเจ้ากรุงสยามและบรรดาข้า
 ราชการหวังพระทัยและหวังใจว่า ท่านคงจะได้นำความเรื่องนี้ขึ้น
 กราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเชื่อกันว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรง
 ยินดีในการที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงจัดการอย่างนี้เพื่อจะได้เป็นไมตรีกับ
 กรุงฝรั่งเศสต่อไป และหวังใจกันว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงตอบ
 โดยพระอภัยมณีอันดี ในการเรื่องนี้ขอท่านได้โปรดฟังข่าวที่หัวหน้า
 โรงเรียนสามเณรที่กรุงปารีสทูล เพราะหัวหน้าโรงเรียนจะได้ส่งจดหมาย

ฉบับนี้ให้แก่ท่านพร้อมด้วยปากหลวงธิดาเถื่อน และหัวหน้าโรงเรียน
จะไ้เล่าความต่าง ๆ ให้ท่านฟังนอกจากข้อความที่มีในจดหมายฉบับนี้อีก
หลายอย่าง เพราะข้อความต่าง ๆ ข้างเจ้าไม่ได้กล่าวในจดหมายฉบับนี้
โดยเกรงว่าเจ้าพระยาพระคลังและที่ปลุกยาราชการของพระเจ้ากรุงสยาม
จะเข็

แต่เพื่อจะให้จดหมายฉบับนี้มีเนื้อความโดยตลอดและเลียบตาม
ความปรารถนาของเจ้าพระยาพระคลังแล้ว จึงเป็นการจำเป็นที่ข้าพเจ้า
จะต้องเล่าให้ท่านฟังถึงความเห็นของพวกไทยในพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่
นี้คือ พวกไทยเข้าใจกันว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นี้คงจะไ้ครอง
ราชสมบัติโดยยืดยาว และโดยมีความผาสุกตลอดรัชกาล การที่ไทย
คิดเช่นนั้นก็โดยรับเอาเหตุที่มีขึ้นซึ่งไทยถือว่าเป็นฤกษ์ดี กล่าวคือ แต่
ก่อนมาเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ยอมส่งช้างเผือกให้ไทยเลย และการที่
ไม่ยอมนั้นก็เป็นเวลาช้านานมาแล้ว ครั้นมาในบัดนี้เจ้าแผ่นดินเขมรไ้ส่ง
ช้างเผือกเข้ามา โดยแต่งราชทูตและผู้คนเป็นอันมากให้นำช้างเผือก
มาถวาย เมื่อเวลาช้างเผือกมาถึงนั้น บรรดาชนนางข้าราชการ
ทวยราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขต ไ้จัดการรับช้างเผือกอย่างเอิกเกริก
ด้วยความยินดี ฝ่ายพวกพราหมณ์ของพระเจ้ากรุงสยามก็คลั่งช้างดีคำ
ไ้ ๑ เชือก แต่ช้างเชือกนั้นมีลักษณะงามมากซึ่งไม่มีใครไ้เคยเห็นเลย
ช้างตัวนั้นจึงจะแก่ก็จริงแต่ตัวเล็กมาก ทางที่ปลุกยาราชการซึ่งเป็นการที่คนไทย
เห็นว่าเป็นการอัศจรรย์มาก ฝ่ายเจ้าลาวก็แต่งทูตลงมาซึ่งพระสงฆ์

มีชื่อเป็นหัวหน้าคุมมา ฝนก็ตกตามฤดูกาลซึ่งจะทำให้ไร่นาบริบูรณ์มาก
 เมื่อเวลาท่านอ่านหนังสือฉบับนี้ ท่านคงจะนึกว่าเป็นหนังสือแหก
 หาใช่หนังสือชาวยุโรปไปไม่ แต่หนังสือฉบับนี้แต่งตามแบบของไทย
 ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของฝรั่งเศสเลย และพวกมิชชันนารีก็ไม่
 ทราบดีว่าจะแก้ไขได้อย่างไร เพราะฉะนั้นพวกเขาหลงใหลแต่อันวอน
 พระпенเจ้า ขอให้ไปรคบรรดาผู้ที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ ซึ่งต้อง
 รับน้ำหนักของการแผ่นดิน และขอให้ข้าพเจ้าก็ได้อันวอนพระпенเจ้า
 ขอให้ไปรคตัวท่านโดยเฉพาะและทั้งครอบครัวของท่านด้วย

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซีเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๖ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖)

การทางเมืองไทยได้มีเรื่องขึ้นอีกแล้ว และถึงข้าพเจ้าจะตั้งใจว่า
 จะไม่เกี่ยวข้องกับวลีสักเท่าใดก็ไม่ไหว เพราะเป็นการจำเป็นจำใจที่
 ข้าพเจ้าต้องเกี่ยวข้องกับมันได้ จริงอยู่การที่ข้าพเจ้าต้องเกี่ยวข้องกับการ
 เมืองไทยคราวนี้ก็เป็นแต่เพียงเป็นล่ามของคนที่ใช้ข้าพเจ้าเท่านั้น คือว่า
 เขาให้พูดอย่างไรก็พูดตามเขาโดยไม่ต้องเพิ่มเติมอะไรในส่วนของคุณข้าพเจ้า
 เลย หนังสือที่ข้าพเจ้าได้มีไปยังมอสโกของซีเฮอร์ปองซาแตงนั้น ก็เป็น
 ใจความตามที่ไทยบอกให้เขียนทั้งนั้น หนังสือฉบับนี้ข้าพเจ้าได้ส่งมา
 ยังก่อนโดยยังไม่ยี่คิดนึก เพราะข้าพเจ้าจะต้องการให้ท่านอ่านและให้
 ท่านพิจารณาเห็นว่าควรส่งให้มอสโกซีเฮอร์ปองซาแตงหรือไม่ ข้าพเจ้า

ไต่บอกให้ยากหลวงอิทาเลียนผู้นำาหมายฉบับนั้นให้เข้าใจในเรื่องนี้โดย
ตลอดแล้ว เมื่อท่านเห็นว่าจะไม่ควรส่งหนังสือให้มองซิเออร์ปองซาแตรง
ยากหลวงอิทาเลียนจะได้ไม่ตกใจ

พระเจ้าแผ่นดินสยามได้สวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์เอง พระ
มหาอุปราชได้ขึ้นครองราชสมบัติแทน เพราะท่านพระองค์สมควรจะ
ครองราชสมบัติได้ ก็คิดว่าพระอนุชาซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๔ หรือ ๑๕ ปี
เท่านั้น แต่ที่จริงราชสมบัติควรจะตกแก่พระอนุชา เพราะท่านพระองค์
นี้ไต่ประสูติจากพระองค์หญิง ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่า ครั้นพระเจ้า
แผ่นดินองค์ใหม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ก็หาได้ฆ่าพระอนุชาไม่
แต่กลับแสดงความรักใคร่ไปรุดปรุ้มและทรงสัญญาว่าถ้าพระอนุชา
สมควรจะครองราชสมบัติได้เมื่อใดก็จะทรงเวรราชสมบัติให้ ข้าพเจ้า
ไต่เห็นบรรดาผู้ที่เป้นหัวหน้าของชนชาวประเทศอื่น ๆ ไต่ถวายพรใน
การที่ไต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ข้าพเจ้าจึงไต่ถวายพรตามอย่าง
เขายัง พระเจ้าแผ่นดินไต่ทรงรับพรและไต่มีพระราชดำรัสตอบด้วย
ในพระราชดำรัสที่ตอบมานั้น ไต่ทรงยกย่องสรรเสริญประเทศฝรั่งเศส
โดยยิ่งยวดมาก และได้รับสั่งแก่ข้าพเจ้าว่าถ้าข้าพเจ้าจะทำการให้เป็นที่
พอพระทัยแล้วก็ไม่มีการอย่างใดที่จะพอพระทัยยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าจะจัดการ
ให้พระราชไมตรีซึ่งเคยมีในระหว่างประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสมา
แต่เดิมไต่กลับมีขึ้นอีก ถ้าไต่ทรงเห็นพ่อค้าฝรั่งเศสมายังเมืองนี้แล้ว
ก็จะทรงยินดีเป็นอย่างยิ่งและจะไต่ทรงปกครองทั้งระทรงอนุญาตให้พ่อค้า

เหล่านี้ให้ตั้งทางในที่ต่างได้ตามความพอใจ และจะได้พระราชทานสิทธิ
 ให้เท่ากับพวกฮอลันดา จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้ามีจดหมายบอกข้อความ
 ตามที่รับสั่งนี้ไปยังประเทศฝรั่งเศสและประเทศอินเดีย เพราะทรงมี
 พระทัยว่าพอพวกฝรั่งเศสได้รับหนังสือของข้าพเจ้าแล้ว ในไม่ช้าก็คง
 จะมีเรือพ่อค้ามาจาก ประเทศฝรั่งเศสและประเทศอินเดียเพื่อมาทำการ
 ค้าขายในพระราชอาณาเขต การที่นั่นพระทัยเพียงเท่านั้นยังหาพอไม่
 ยังจะกลับให้ข้าพเจ้าเป็นผู้รับประกันเสียอีกว่าพวกพ่อค้าคงจะมาเมืองไทย
 โดยทันที ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะได้นำข้อพระราชดำริห์บอก
 ไปยังประเทศฝรั่งเศสและอินเดียโดยหาโอกาสที่จะส่งหนังสือไปอย่างรวดเร็ว
 ที่สุดที่จะส่งไปได้ แต่ขออย่าให้ข้าพเจ้ารับผิดชอบในการเรื่องนี้เลย
 เพราะการจะสำเร็จหรือไม่เป็นการที่ข้าพเจ้าจะบังคับไม่ได้เลย ทั้งใน
 เวลาที่การบ้านเมืองก็ยังไม่ปรกติ ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าการเรื่องนี้คงจะไม่
 สำเร็จเป็นแน่ แต่ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าได้กราบทูลเช่นนั้นก็จริงแต่ก็ยังไม่พอ
 พระทัย จึงได้มีรับสั่งให้ข้าราชการบางคนมาพุดคาคับข้าพเจ้าในเรื่อง
 นี้ อีก เพราะฉะนั้นเพื่อจะให้ทรงเห็นว่าข้าพเจ้ามิได้เพิกเฉยในสิ่งที่ตั้ง
 พระทัยนักหนาเช่นนั้น และเพื่อจะไม่ให้เสียเวลาจากที่ข้าพเจ้าได้กราบทูล
 ไว้แล้ว ข้าพเจ้าจึงหาโอกาสฝากจดหมายไปกับยาคหลวงอิตาเลียน ซึ่ง
 นิโกลาซซ์มา ซึ่งเป็นยาคหลวงคณะแซงโอกุสแตงประจำอยู่ณเมืองจีน
 ในเวลานี้จะกลับไปยังประเทศอิตาลีและเคิร์ททางผ่านฝรั่งเศสด้วย

ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ถ้าเป็นการชอบด้วยพระราชดำริที่แล้ว
 ข้าพเจ้าจะได้มีจดหมายฝากบาทหลวงคนนั้นไปยังประเทศฝรั่งเศส เพื่อ
 ขอกให้ทราบถึง พระราชดำริที่ทรงพระกรุณาแก่ราชบริษัทฝรั่งเศส
 ถ้าหากว่าได้เดินทางโดยเร็วแล้วบาทหลวงคนนั้นคงจะถึงเมืองมริค
 โดยเร็ว เพื่อหาเรือที่จะออกจากเมืองมริคในต้นมรสุมและกะให้ไปถึง
 เมืองปอนตีเซร์หรือเมืองเบงกอล ก่อนที่เรือของบริษัทจะกลับไปยัง
 ทวีปยุโรป ตามที่ข้าพเจ้ากราบทูลถึงนั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นชอบด้วย
 จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานจัดการให้บาทหลวงติดตามได้ ออกเดินทาง
 โดยเร็ว

ตามเรื่องที่ทรงพระราชดำริที่เช่นนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่หรือเรื่อง
 สำคัญอย่างใดเลย และถ้าชาวฝรั่งเศสนิยมยินดีในเรื่องนี้ก็จะเป็นการ
 ที่ข้าพเจ้าเข้าใจผิดไปมาก เพราะในเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงอะไรนอกจาก
 เรื่องบริษัทเรือพม่า และห้างซึ่งล้วนแต่ต้องอยู่ในความเอื้อเฟื้อและ
 ความกรุณาของไทยทั้งสิ้น ถ้าจะพูดสั้น ๆ แล้วการเรื่องนี้ก็คงลง
 รูปเดิมซึ่งบริษัทได้เคยจัดทำมาก่อนการจลาจลนั้นแล้ว แต่ในครั้งนั้น
 แปลกอยู่ข้อเดียวที่ว่าจะให้ฝรั่งเศสได้รับสิทธิเท่ากับพวกฮอลันดาเท่านั้น
 อนึ่งการที่พระเจ้าแผ่นดินสยามชักชวนให้พ่อค้ามาทำการค้าขายนั้น ก็
 ไม่ได้ชักชวนแต่เฉพาะประเทศฝรั่งเศสแห่งเดียว แต่ได้ทรงชักชวน
 พวกอังกฤษ พวกเดนมาร์ก และชาวยุโรปทั้งหลายซึ่งจะมีความ
 ปรารถนามาตั้งค้าขายในพระราชอาณาเขต โดยฐานะอย่างเดียวกันทั้งนั้น

ถ้าการที่ทรงพระราชดำริที่เช่นนั้นเป็นทีพอใจของฝรั่งเศสแล้ว ถ้าเช่นนั้น
นิสัยของฝรั่งเศสคงจะไต่เปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ถ้านิสัยฝรั่งเศสไม่ได้
เปลี่ยนแปลงแล้วการที่ทรงพระราชดำริที่เช่นนั้นก็คงจะไม่เป็นที่พอใจของ
พวกฝรั่งเศสเป็นแน่ เพราะข้าพเจ้ารู้สึกว่าการต้องการอย่างอื่น
นอกจากการตั้งห้าง แต่จะอย่างไรก็ตามข้าพเจ้าก็ต้องเขียนจดหมาย
ตามความต้องการของไทย

ในส่วนความคิดแลความเห็นของข้าพเจ้าโดยฉพาะนั้น ข้าพเจ้า
ได้เล่าให้ท่านฟังโดยยืดยาวในจดหมายที่ข้าพเจ้าฝากไปทางเมืองจีนแล้ว
ตามที่ข้าพเจ้าได้เล่าถึงความเดือดร้อนของเมืองนี้ ถึงความไม่แน่นอน
ของรัฐบาลปัจจุบันนี้ ถึงพระนิสัยของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ อันจะ
เชื่อพระวาจาไม่ได้นั้นเป็นสิ่งที่จริงทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้
ต้องร้อนพระทัยก็ยังต้องทำศึกสงครามอยู่ก็จริง แต่ถึงดังนี้ก็ยังคง
ให้ครัวและทรงกรักรากอยู่เสมอเท่ากับไม่มีเรื่องอะไรมาทวนพระทัย
เลย และการที่โตมศักดิ์ชนคราวนี้โดยเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอม
อ่อนน้อมโดยถือว่าไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ทั้งเจ้าเมืองสงขลาที่ยึดคานี้ก็
สมทบเข้าด้วยกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ไปรณกัก
ในการที่จะไปแย่งชิงเด็กทั้งหญิงและชายเพื่อเอาไปเป็นทาสสำหรับไว้ใช้
ในวัง เมื่อสองสามวันนี้อเองได้มีพวกญวนและไทยเขารัดขังตั้งบ้านเรือน
ใกล้กับโรงเรียน ได้ค้นทักไฉนมาขอให้เราช่วย เพราะเจ้าพนักงาน
ได้มาขอซื้อเด็กลูกของคนที่เหล่านี้ จึงเกรงว่าเด็กพวกนี้จะต้องถูกจับเข้า

ไปในวัง พวกนี้ก็จะบอกเจ้าพนักงานว่าตัวเขาและลูกเป็นทาสขายตัว
อยู่กับพวกขาคหลวง เพราะฉะนั้นพอรุ่งขึ้นพวกนี้ก็ได้ไปทำหนังสือยอม
ตัวเป็นทาสของขาคหลวงตามที่คิดไว้ แล้วได้พาลูกมาขอให้เรารับไว้
ซึ่งเป็นภาระที่เราจะไม่ยอมไม่ได้ เพราะถ้าจะคิดถึงผลประโยชน์ของ
เด็กเหล่านั้นแล้ว ถ้ามาอยู่กับเราอาจที่จะเห็นให้ยังถือศาสนาคริสต์ได้
แต่ถ้าจะขึ้นปล่อยตามลำพังแล้ว เด็กพวกนี้คงจะประพฤติตามเยี่ยง
อย่างของผีใหญ่ ส่วนเด็กผู้หญิงซึ่งจะต้องระวังมากกว่าผู้ชายนั้น เรา
ได้เอาไปเที่ยวฝากไว้กับผู้หญิงแก่ ๆ ที่เขารักและผู้หญิงเหล่านั้นได้จัดการ
ซ่อนเด็กผู้หญิงไว้อย่างที่ที่สุดที่จะซ่อนได้

แต่ถึงเราได้จัดการซ่อนกันเด็กเหล่านั้นไว้จริง แต่เราจะอดอ้าง
ไม่ได้ว่าเด็กเหล่านั้นจะพ้นอันตรายแล้ว ถ้าไทยยกพวกมาจับเด็กเหล่านั้น
แล้วเราก็จะเดือดร้อนมาก การที่ข้าพเจ้าเล่ามาให้ท่านฟังดังนี้ ก็ออก
กลั่นความสังสารพวกญวนเหล่านั้นไม่ได้ เพราะพวกญวนเหล่านั้นได้หนีมา
จากเมืองญวนเพราะทนการรังแกและทนความเดือดร้อนไม่ได้ ครั้นหนีมา
หาที่เย็นที่สงบได้ความเดือดร้อนยิ่งกว่าเก่าซึ่งตัวหนีมาก็คิดว่าพ้นแล้วเสีย
อีก เพราะฉะนั้นพวกญวนโดยมากจึงคิออพยพไปอยู่ที่อื่นซึ่งจะขาดทาง
ศาสนา และเขาพูดกันว่าพวกญวนจะอพยพไปอยู่ที่เกาะปูลอกอนคอส ซึ่ง
เป็นเกาะที่พวกอังกฤษไปยึดไว้เมื่อเร็ว ๆ นี้ และอังกฤษกำลังสร้าง
ป้อมที่เกาะนั้นซึ่งเป็นการทำให้อังกฤษเป็นใหญ่ฝ่ายเมืองจีนได้

พวกฮอลันดาและอังกฤษในเมืองไทย

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค. ศ. ๑๗๐๘ (พ. ศ. ๒๒๕๑)

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในเมืองฝรั่งเศสจะมีความเห็นถึงเรื่องเมืองไทย
ว่าอย่างไร แต่ข้าพเจ้าได้เห็นด้วยตาของข้าพเจ้าเองว่า พวกฮอลันดา
และพวกอังกฤษถือว่าเมืองไทยนี้ เป็นเมืองที่สำคัญสำหรับการค้าขาย
อย่างยิ่ง คือพวกฮอลันดาเกิดความไม่พอใจขึ้นมา จึงได้ขออนุญาต
อพยพออกจากเมืองไทยและเลิกห้างเสียด้วย พระเจ้าแผ่นดินก็พระ
ราชทานพระราชานุญาตให้พวกฮอลันดาออกจากเมืองได้ ครั้นความ
นี้ทราบไปถึงผู้อำนวยการใหญ่ที่เมืองบาตาเวีย ผู้อำนวยการก็ไม่พอ
ใจในการที่พวกฮอลันดาได้ทำเช่นนั้น จึงได้บังคับให้พวกนี้กลับมายัง
เมืองไทยอีก และให้นำของอย่างใด ๆ งาม ๆ มาถวายเพื่อเป็นหน
ทางได้ทำการอีกได้ อย่างเดิม ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินก็กริ้วในการที่พวก
ฮอลันดาได้ทำการเช่นนั้น จึงทรงแสดงศดกและยังบังคับด้วย พวก
ฮอลันดาก็ยอมทุกอย่าง แต่การที่พวกฮอลันดายอมอ่อนน้อมเช่นนั้น
ก็หาได้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินคลายกริ้วไม่ พวกฮอลันดาจึงทำกันทุก
อย่างที่จะพยายามให้หายกริ้วให้ได้ เพื่อจะได้ตั้งต้นทำการได้ต่อไป
อย่างเดิม การที่เขาพยายามนี้ก็พึงมาสำเร็จปรารถนาเมื่อตนเอง

ในชั้นพวกอังกฤษได้ส่งทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี ซึ่งได้เคย
มีมาแต่ก่อนในระหว่างประเทศทั้งสองนี้แล้ว และเพื่อจะขออนุญาตตั้ง
ห้างขึ้นอย่างเดิมด้วย

ในการที่ชาวยุโรปได้เข้ามาเฝ้าทำพระราชไมตรีเช่นนั้น พระเจ้า
กรุงสยามทรงยินดีเป็นอันมาก แต่ภายนอกกำลังทำอิच्छิตต่าง ๆ
แต่ความจริงนั้นทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงเห็นชาวยุโรปกลับเข้า
มาในพระราชอาณาเขต และถ้าพวกฝรั่งเศสได้เอาอย่างพวกชอลันดา
และอังกฤษแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็จะทรงยินดีหาสิ่งที่จะเปรียบไม่ได้
ตามความซื่อซื่อท่านไปรคพิเคราะห์ดูด้วย ว่าจะควรบอกให้มองซิเออร์
เคอซองซาแตรงทราบด้วยหรือไม่

เรื่องผู้ว่าราชการเมืองปอนดีเชร์เจรจากับท่านเมือง
จดหมายมองซิเออร์เกิดถึงมองเซนเยอร์เมโกร
เมืองปอนดีเชร์ วันที่ ๓ เดือนกุมภาพันธ์

ก. ศ. ๑๓๑๑ (พ. ศ. ๒๒๕๔)

ด้วยท่านสังฆราชเคอซาบลได้รับจดหมายจากท่านเซอวาเลียเฮ
แบต ซึ่งเวลานั้นเป็นเจ้าเมืองปอนดีเชร์ บอกความประสงค์ของบริษั
ฝรั่งเศสในการที่จะไปทำความตกลงกับพระเจ้ากรุงสยาม ตามข้อ
ความที่ได้บอกมาในจดหมายนั้น และถ้าท่านสังฆราชเห็นมีทางที่จะ
สำเร็จได้แล้ว ก็ขอให้ท่านสังฆราชนำความกราบทูลแก่พระเจ้ากรุง
สยามด้วย ตามข้อความที่จะต้องตกลงกับไทยนั้น ข้อที่สำคัญ
ก็คือให้ การต่าง ๆ ได้คงเป็นไปตามหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้กับพระเจ้า
แผ่นดินองค์เก่าที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ซึ่งพระราชทานทำเรือ

เมืองมริคให้แก่วิษัต์ฝรั่งเศส มอญเซนเยอร์เคอซาบูลจึงนำความ
 นี้เรียนต่อเจ้าพระยาพระคลังและชนนางผู้ใหญ่อีกหลายคน เพื่อให้
 ความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินใหม่ ซึ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ ค.ศ.
 ๑๗๐๘ (พ.ศ. ๒๒๕๒) และซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน
 องค์ที่ร้ายที่สุดบรรดาเมื่อต้น ค.ศ. ๑๗๐๘ (พ.ศ. ๒๒๕๒) นั้น แต่เจ้า
 พระยาพระคลังและข้าราชการอื่น ๆ ก็ได้ตอบสั่งสมราชอย่างเคร่ง ๆ จะ
 จับลักอย่างไรไม่ได้ และข้อที่เกี่ยวด้วยการจะยกเมืองมริคให้แก
 ฝรั่งเศสนั้นก็เกือบไม่พูดถึงเลย ตามข่าวที่ได้ทราบมาว่าวิษัต์ฝรั่งเศส
 ได้ยกให้เป็นหน้าที่ของมอญซีเออร์มาลงจัดการต่อไปนั้น กระทำให้คณะ
 ขาดหลวงพวกเรามีความเกรงว่า ถ้ามอญซีเออร์มาลงเห็นว่าจะไม่
 ได้เมืองมริคโดยก็แล้ว ก็อาจจะมายึดเมืองด้วยใช้กำลังก็จะเป็นได้
 ท่านสั่งสมราชอยากทราบความจริงว่า มอญซีเออร์มาลงจะคิดการ
 อย่างไรแน่ จึงได้ตกลงเมื่อปลายเดือนมกราคมปีกลายนี้ จะให้
 ข้าพเจ้าไปยั้งโดยเรือของพระเจ้ากรุงสยามลำหนึ่ง ข้าพเจ้าจึง
 ได้ออกเดินทางเมื่อวันที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๑๐ (พ.ศ. ๒๒๕๓)
 พร้อมด้วยนายเรือและคนนำร่อง เดินทางมาถึงเมืองตนาวศรีและเมือง
 มริค เพื่อจะได้ลงเรือพร้อมกับนายเรือและคนนำร่องที่ไปด้วยกัน
 ครั้นเดินทางอย่างเห็นกเห็นข ๓๕ วัน ก็ได้ไปถึงเมืองมริค แต่การ
 ที่เดินทางคราวนี้ได้รับความลำบากอย่างสาหัส จึงได้เที่ยวช้ำมาก
 ข้าพเจ้าจึงคิดในใจจะพักอยู่ที่เมืองมริคต่อไป แต่เพื่องูพระเป็นเจ้า

ได้ทำการให้ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไป โดยมีเรือของแขกอาหรับยนต์คน
 ๑ ชื่อเซซาเคอเลทัวลเป็นเพื่อนของเรา ได้หนีพายุลเข้ามาอาศัยใน
 เมืองมริทยอมจะไปส่งข้าพเจ้าที่ฝั่ง (Côte) ครั้นข้าพเจ้าได้ไปถึงเมือง
 ปอนคิเซรี ก็ได้ไปหาเซอวาเลียเซแบต์เพื่อส่งจดหมายของมองเซน
 เยอร์เคอชาบาล และเพื่อจะพดคุยปากถึงข้อความที่ได้กล่าวมาข้าง
 กันแล้ว และจะพดถึงเรื่องเงินของบุตรมองซิเออร์คอนซตันซัง
 ที่ได้ถึงแก่กรรมเมื่อปี ค. ศ. ๑๗๐๙ (พ. ศ. ๒๒๕๒) และซึ่งมาคามคอนซ
 ตันซังจะต้องการ เพราะตัวเป็นคนยากจนด้วย เมื่อข้าพเจ้าได้พบ
 กับเซอวาเลียเซแบต์แล้วก็ได้รับความพอใจทุกอย่าง เพราะท่านผู้
 นี้ไม่ใช่แต่เป็นคนมีสติปัญญาสมกับตำแหน่งหน้าที่อย่างเดี๋ยว แต่เป็น
 คนครีศเตียนที่กตัญญู ท่านผู้นี้มีความรักคณะบาทหลวงของเราและ
 นิยมมองซิเออร์เคเซียมาก และบอกกับข้าพเจ้าว่ามีความนิยมมอง
 เซนเยอร์เคอชาบาลมากเหมือนกัน ท่านเซอวาเลียเซแบต์ได้รับรอง
 กับข้าพเจ้าว่า ตามที่พวกเรากลัวจะเกิดเรื่องขึ้นที่เมืองไทยนั้นเป็นอัน
 ไม่ต้องวิตก เพราะมองซิเออร์มาลวงยังมิได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าของ
 บริษัท และถึงแม้ว่าเขาจะได้เป็นหัวหน้าของบริษัทแล้ว ก็จะไม่
 ใช้กำลังไปตีเมืองมริทเป็นแน่ เพราะการที่จะใช้กำลังดังที่เราวิตก
 นั้นจะได้ประโยชน์เท่าไรนัก ด้วยเหตุว่าเวลานี้ฝรั่งเศสยังเป็นไมตรี
 กับไทยอยู่ คือว่าทุก ๆ บริษัทฝรั่งเศสก็ได้ไปอาศัยซ่อมแซมเรือ
 ที่เมืองมริท ไทยก็รับรองอย่างดี เมืองฝรั่งเศสจะต้องการอะไรไทย

ก็จัดทำให้โดยวิธีที่ไม่ต้องใช้ ใส่หุ้ยมากมายเท่าไรนัก พระเจ้ากรุง
สยามองค์ที่สวรรคตก็ได้รับสั่งไว้แก่เจ้าเมืองตะนาวศรีและเจ้าเมืองมริค
ให้รับรองให้ถี่ และถ้าวิธีที่ระต้องการอะไรก็ให้จัดทำให้ ขอนเมือง
มองซิเออร์หลุยได้ไปยังเมืองมริคก็เห็นปรากฏอยู่แล้ว และพระ
เจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็ได้มีรับสั่งกำชับอย่างนั้นเหมือนกัน

จดหมายมองเซนเบอร์เคอซีเซ
ถึงมองซิเออร์เฮเบต์เจ้าเมืองปอนดีเชรี

ค.ศ. ๑๗๑๔ (พ.ศ. ๒๒๕๗)

ในจดหมายฉบับนี้ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวความให้ซ้ำกับจดหมายที่
ข้าพเจ้าได้มีมายังท่านซึ่งฝากมาทางเมืองมริคเมื่อ ๘ เดือนล่วงมาแล้ว^(๑)
และที่ข้าพเจ้าได้กำชับให้ฝากไปกับเรือลำแรกที่จะไปยังฝั่ง เรือที่เคิร
เข้าออกมีอยู่เสมอกับทุกกระบวน ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่าท่านคงจะได้รับ
หนังสือของข้าพเจ้า และท่านคงจะทราบถึงการต่าง ๆ ที่ได้มีขึ้นในเมือง
ไทย ตามความคำรืห์ของท่านที่ได้บอกมาให้ข้าพเจ้าทราบนั้นแล้ว
ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะมีความพอใจในรายการของข้าพเจ้าที่ได้ชี้แจงถึง
การต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดไปเพื่อให้ถูกต้องใจท่าน และคงจะพอใจในการที่
ข้าพเจ้าได้จัดเป็นการสำเร็จไปนั้นด้วย

(๑) สำเนาจดหมายที่อ้างนี้หาไม่

Lawrence B.

๒๓

ตั้งแต่นั้นมาการต่าง ๆ ก็คงอยู่รูปเดิม ทั้งข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้
ท่านทราบแล้ว ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายเราหาได้จัดการอย่างไรต่อไปอีกไม่
ตามที่ข้าพเจ้าได้บอกท่านไปว่าพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งให้เตรียมบ้าน
ที่เอกราชราชทูตฝรั่งเศสได้เคยพัก และให้ซ่อมแซมบ้านของพ่อค้า
ฝรั่งเศสเพื่อจัดให้เป็นที่พักของเจ้าพนักงานของบริษัท เพราะไทยเชื่อ
ว่าท่านคงจะพาคนของบริษัทมาด้วยนั้น การทั้งสองอย่างที่รับสั่งให้ทำ
นั้นหาได้ใคร่ทำกันไม่ เมื่อได้รับสั่งในเรื่องนี้เป็นเวลาทพงได้เสวยราชย์
และเป็นเวลาที่เหมาะ พวกขุนนางซึ่งได้รับกระแสรับสั่งให้จัดการนั้นก็
ได้ลงมือทำอย่างในชั้นต้น แต่ภายหลังก็ไม่ได้กระตือรือร้นอย่างใด การ
ที่ข้าไปเช่นนั้นจะเป็นได้ด้วยเหตุหลายประการ คือจะเป็นด้วยพระทัยของ
พระเจ้าแผ่นดินนั้นไป เพราะได้มีคนกราบทูลว่า การที่จะเป็นไมตรีและ
ติดต่อกับฝรั่งเศสอีกคงต้องการของการของฝรั่งเศสนั้น คงจะได้รับความ
ขบขันของฝรั่งเศสซึ่งจะไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามเลย อย่าง ๑
หรือจะเป็นด้วยความรังเกียจของข้าราชการไทยที่มีหน้าที่ทำการนี้ เพราะ
การที่จะซ่อมแซมบ้านตามรับสั่งนั้น ข้าราชการเหล่านั้นต้องออกทุนทรัพย์
ของตัวเองซึ่งเป็นเงินไม่น้อยอย่าง ๑ หรือจะเป็นด้วยพวกฮอลันดาคิด
อ่านอยู่เสมอ เพราะพวกฮอลันดาหาหนทางทุกอย่างที่จะขัดขวางในความ
คิดของท่านอีกอย่าง ๑ ก็จะเป็นได้ ในเวลานี้พวกฮอลันดาก็ได้ประจบ
ประแจงเอาเจ้าพระยาพระคลังเป็นพวกของตัวเองแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
คนนั้นในส่วนตัวเองก็เป็นคนค้อย แต่ก็เชื่อถ้อยฟังคำของจีนผู้หนึ่งทุก

อย่าง ถ้า^{ผู้}เงิน^{จะ}พ^กอย่าง^{ไร}หรือ^{จะ}ให้^{ทำ}อย่าง^{ไร} เจ้า^{พระ}ยา^{พระ}คลัง^{ก็}
 ก็^{ทำ}ตาม^{ใจ}เงิน^{คน}ทั้ง^{สน} ฝ่าย^{พวก}ช^อลัน^{ดา}เห็น^{ว่า}เงิน^{ผู้}จะ^{เป็น}ส^{าย}ไ^{ก่}ก็^{ก็}
 สำ^{หรับ}พ^กา^กล^ยกล^{่อ}ม^{เจ้า}พระ^{ยา}พระ^{คลัง}ไ^{ก่} จึง^ไไ^{ก่}เอา^{เงิน}คน^{นี้}ไป^{ไป}
 เล^{ียง}และ^{ทั้ง}ให้^{เป็น}พ^อค^ำของ^{บริ}ษั^ทช^อลัน^{ดา} และ^{นอก}จาก^{ทำ}การ^{ของ}
 บริ^{ษั}ท^{แล้ว} พวก^ชอ^{ลัน}ดา^{ยัง}อนุ^{ญา}ต^{ให้}เงิน^{ผู้}นี้^{ทำ}การ^คำ^{ขาย}ใน^{ส่วน}ตัว^{ตัว}
 ไ^{ก่}อีก^{ซึ่ง}ทำ^{ให้}เงิน^{คน}นี้^ไไ^{ก่}รับ^{ประโยชน์}ถึง^{สอง}ทาง^{เพราะ}ฉ^นนั้น^{เงิน}
 ผู้^{นี้}จะ^{เข้า}กับ^{พวก}ช^อลัน^{ดา}นัก^{ถ้า}การ^{ที่}ไทย^{ซา}ไป^{นี้}จะ^{เป็น}ค^วย^{เหตุ}หนึ่ง^{หนึ่ง}
 เหตุ^ไไ^{ก่}ที่^{ข้า}พ^{เจ้า}ก^ลว่า^{มา}น^{แล้ว} ข้า^พเจ้า^{จะ}ไ^{ก่}บอก^{ให้}ท่าน^ทร^าย^ภา^ยหลัง^{หลัง}
 ใน^{เวลา}ที่^{เรือ}ลำ^{เล็ก}ลำ^๑ ซึ่ง^{มา}จาก^{เมือง}ม[ั]ท^{รา}ส^{ระ}ไ^{ก่}ไ^{ก่}ออก^{จาก}เม^{ื่อ}ง^{นี้}
 ใน^{เวลา}นี้^{ถ้า}ข้า^พเจ้า^{จะ}บอก^{ให้}ท่าน^ทร^าย^{ว่า} ใน^{เร}อ^งนี้^{ข้า}พ^{เจ้า}ม[ี]ความ^{เห็น}
 อย่าง^{ไร}นั้น^{ก็}พ^อจะ^{บอก}ไ^{ก่} แต่^{ความ}เห็น^{นี้}เป็น^{ความ}เห็น^{ส่วน}ตัว^{ตัว}ข้า^พเจ้า^{เอง}
 และ^{จะ}บริ^บร^อง^{ว่า}เป็น^{ความ}เห็น^{ที่}ถูก^{ที่}ไ^{ก่}ไ^{ก่}ยัง^{ไม่}ไ^{ก่} เพราะ^ฉน^{นี้}จึง^{ควร}
 จะ^รอ^{ให้}ไ^{ก่}ไ^{ก่}ความ^ซัก^{เจ}น^{ขึ้น} และ^{ก็}ค^{ิด}อ่าน^สบ^สวน^{ให้}ไ^{ก่}ไ^{ก่}ความ^สว่าง^{แจ}่ม^{แจ}้ง^{แจ}
 เสีย^{ก่อน}จะ^คิด^{ว่า}

ถึง^{แม้}ว่า^{การ}ที่^{พวก}ช^อลัน^{ดา}จะ^พก^{าย}แ^หย^{และ}ไ^{ก่}ไ^{ก่}ไป^{เป็น}ผล^{อย่าง}ไร^{เป็น}
 การ^{ที่}ข้า^พเจ้า^{ยัง}แ^คลง^{ใจ}อยู่^{ก็}จริง^{นั้น} แต่^{ใน}ข้อ^{ที่}พวก^ชอ^{ลัน}ดา^คิ^กจะ^{จะ}
 ซัก^ขว^{าง}ท่าน^{นั้น}เป็น^{การ}ที่^{ข้า}พ^{เจ้า}ไม่^{มี}ความ^{สง}สัย^{เลย} เพราะ^{พวก}
 ช^อลัน^{ดา}ไ^{ก่}ไ^{ก่}พ^ยา^{ยาม}อยู่^{เสมอ}เป็น^นิต^ยที่^{จะ}ซัก^ขว^{าง}ใน^{ความ}ค^{ิด}ของ^{ท่าน}ทุก^{ทุก}
 อย่าง^{และ}ความ^คิด^{ของ}ท่าน^{จะ}มี^{อย่าง}ไร^{พวก}ช^อลัน^{ดา}ก็^{รู้}ถึง^{อยู่}เสมอ^{อยู่}
 เวลา^{นี้}พวก^ชอ^{ลัน}ดา^{ก็}ก^เา^{พระ}ยา^{พระ}คลัง^{ไว้}เป็น^{หลัก} และ^{เจ้า}พระ^{ยา}

พระคลังกับพวกฮอลันดาชอบกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนถึงกับกินและ
 เล่นอยู่ด้วยกันเป็นนิตย การที่กินกับเล่นด้วยกันนี้ได้ทำกันอย่างเปิดเผย
 จนถึงกับคนทั่วไปมีความปลาบปลื้มว่าเหตุใดจึงได้สนิทกันถึงเพียงนี้ การ
 ที่พวกฮอลันดากับเจ้าพระยาพระคลังประชุมสำหรับกินและเล่นกันนั้นก็มีก
 จะไปประชุมที่บ้านเงินฝนนซึ่งได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นพ่อค้าของห้างฮอลันดา
 เงินฝนนได้คิดถนอมคุณของเจ้าเมืองขาคาเวียมาก จนถึงกับพยายาม
 กักกันมิให้พ่อค้าต่างประเทศเข้ามาในเมืองนี้เพื่อพวกฮอลันดาจะได้ทำการ
 ค้าขายได้แต่ฝ่ายเดียว เมื่อเร็ว ๆ นี้เองมีพ่อค้าอังกฤษคน ๑ มาจาก
 เมืองเบงกอล ได้มาหาเงินฝนนถึงเรื่องการค้าขาย เงินฝนนจึงได้แนะนำ
 กับพ่อค้าอังกฤษอย่างเปิดเผยเอง ว่าถ้าอังกฤษจะเชื่อฟังถ้อยคำของเงิน
 ฝนนแล้วก็ไม่ควรจะเข้ามาค้าขายในเมืองนี้ เพราะเป็นเมืองที่ยากจน
 กันการจะค้าขายสิ่งใดหากำไรยาก ฝ่ายพ่อค้าอังกฤษก็หาเชื่อไม่กลั
 แสวงความปลาบปลื้มใจที่เงินฝนนพูดดังนี้ เพราะฉนั้นเงินฝนนจึงพยายามจะให้
 พ่อค้าอังกฤษฉวยหายให้จงได้ และจะสำเร็จไป หากว่ามีข้าราชการ
 ไทยได้ชักชวนพ่อค้าอังกฤษ และได้แนะนำต่าง ๆ จนที่สุดได้หาโอกาส
 ให้พ่อค้าอังกฤษคนนี้ได้ถวายเรื่องราว พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับ
 เรื่องราวแล้วก็ได้มีกระแสรับสั่งอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษได้ทำการค้าขาย
 ได้ตามชอบใจ แต่ถึงดังนี้เจ้าพระยาพระคลังและเงินฝนนได้ทำให้พ่อค้า
 อังกฤษได้รับความลำบากและเดือดร้อนเป็นอันมาก จนถึงกับพ่อค้า
 อังกฤษคนนี้ก็กระดกจากเมืองไทยอยู่แล้ว

เจ้าพระยาพระคลังคนนี้เป็นคนที่พระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตโปรดปรานมาก และพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันก็เฝ้าตามรอยพระราชปิตา ก็โปรดปรานมากเหมือนกัน แต่การที่เจ้าพระยาพระคลังทำตามใจจีน ผู้เป็นพ่อค้าของบริษัทยอลันดาทุกประการนั้น จึงเป็นการกระทำที่ ความผิดของท่านเป็นที่กึกก้องไปหมด ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ยังมีพระชนมายุน้อยโปรดแต่ในการเล่นให้เพลินพระทัย จึงมอบราชการ เมืองไทยมากให้เจ้าพระยาพระคลังจัดทำไป ส่วนเจ้าพระยาพระคลังรู้พระทัยของพระเจ้าแผ่นดินก็ได้กำเนิรการทุกอย่างให้เป็นทีต้องพระราช หฤทัย เพราะฉะนั้นผู้ที่เจ้าพระยาพระคลังไม่ชอบนั้นจึงตกอยู่ในฐาน ลำบากมาก แล้วเจ้าพระยาพระคลังก็คิดคอบายหาผู้หญิงจีนเข้าไปไว้ในพระราชวัง เพื่อให้คอยรับใช้พระมเหสีและเจ้านายผู้หญิง ส่วน ราชการฝ่ายหนานั้นตำแหน่งใดที่เป็นตำแหน่งสำคัญ ๆ เจ้าพระยา พระคลังก็ตั้งให้พวกจีนเข้ารับตำแหน่งนั้น ๆ และตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับ การค้าขาย เจ้าพระยาพระคลังก็ตั้งให้พวกจีนเป็นหัวหน้า เพราะ ฉะนั้นในเวลานี้การค้าขายในเมืองไทยจึงตกอยู่ในมือพวกจีนทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าพวกไทย มอญ แขนก มลายู แขนกมัวไม่พอใจอย่างยิ่งในการที่ ไทยลำเอียงเข้าข้างจีนเช่นนี้ ก็ไม่กล้าพูดจาทักค้านอย่างใด เพราะ ทรายอยู่ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงฟังเสียงพวกจีน โดยเจ้าพระยาพระคลัง เป็นสาย

ท่านได้ขอให้ข้าพเจ้าเล่าความจริงถึงการในเมืองไทยให้ท่านทราบ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้เล่าความต่าง ๆ เหล่านี้โดยละเอียดเพื่อให้ตรงกับความต้องการของท่าน เพราะฉะนั้นเมื่อท่านได้ทราบแล้ว ท่านจะคิดจัดการอย่างไรก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรตามสติปัญญาของท่านเถิด

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซีเซ
ถึงมองซิเออร์เฮเบต์ เจ้าเมืองปอนดีเชรี

ค.ศ. ๑๗๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘)

ท่านคงจะได้เห็นแล้วตามจดหมายที่ข้าพเจ้าได้มีมาถึงท่านสองฉบับฝากมาทางเมืองมริคฉบับ ๑ ลงวันเดือนมีนาคม อีกฉบับ ๑ ลงวันเดือนพฤศจิกายนก่อนนั้น ว่าข้าพเจ้าได้จัดการอย่างไร สำหรับพยายามความดีของไทยในเรื่องที่ท่านได้ทำไว้ เพราะฉะนั้นในหนังสือข้าพเจ้าจะไต่รายงานให้ท่านทราบถึงข้าพเจ้าได้สัญญาไว้ในจดหมายฉบับหลัง ว่าผลที่สุดของการที่ข้าพเจ้าได้พยายามไทย ในเรื่องที่ฝรั่งเศสจะขอเมืองมริคนั้น เป็นอย่างไร

การที่ข้าพเจ้าจะพยายามความดีของไทยนั้น ข้าพเจ้าได้เกรงไว้ ๒ อย่างคือ ๑ ได้สอบถามและลองพดกับข้าราชการผู้ใหญ่หลายคน อีกอย่าง ๑ ข้าพเจ้าได้สอบถามพวกไทยที่ฉลาด ๆ ซึ่งอยู่ในที่นั้นว่า ถ้าฝรั่งเศสจะขอให้ไทยยกเมืองมริคให้ฝรั่งเศสแล้ว คนไทยเหล่านั้นจะเห็นเป็นอย่างไร แต่การที่ข้าพเจ้าสอบถามพยายามทั้งสองทางนี้ไม่ได้

ข่าวอันนี้ที่ระบอให้ท่านทราบได้โดยวิธีที่ข้าพเจ้าได้จัดการในเรื่องนี้
นั้นได้ทำดังนี้ คือเมื่อสองสามวันก่อน ข้าพเจ้าได้ให้หัวหน้าของ
โรงเรียนสามเณร ไปหาข้าราชการผู้ซึ่งได้นำความกราบทูลว่าท่านได้
มาถึงอินทโยธินเมื่อก่อน และได้กราบทูลถึงอริยาไยของท่าน ทั้ง
กราบทูลด้วยว่าท่านกำลังดำริห์ที่จะให้ ไทยกับฝรั่งเศสได้กลายเป็นไมตรี
กันอย่างเดิมอีกนั้น เมื่อหัวหน้าโรงเรียนได้ไปพบกัข้าราชการผู้นั้น จึง
ได้แจ้งให้ข้าราชการผู้นั้นทราบว่า เรือจวนจะออกแล้ว เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าอยากจะทำทราบว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทรงตอบเรื่องราวที่ข้าพเจ้า
ได้ถวายไว้แต่ขี้นก่อนนั้นอย่างไร เพื่อข้าพเจ้าจะได้แจ้งไปให้ท่านทราบ
ในขี้น เพราะเมื่อขี้นก่อนจะบอกไปให้ท่านทราบไม่ทันด้วยเหตุเรือได้
ออกเสียก่อนได้ รับหนังสือจากเมืองมริท

ข้าราชการคนนั้นซึ่งเป็นผู้มีความรู้แต่ผู้เดียวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อ
ครั้งเกิดจากนั้น และเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาดเฉลียวยิ่งกว่าข้า
ราชการทั้งปวงในเมืองนี้ ได้ตอบว่าการเรื่องนี้เป็นการสำคัญจะต้อง
บอกให้เจ้าพระยาพระคลังทราบเสียก่อน เพื่อเจ้าพระยาพระคลังจะได้
นำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ ในวันนั้นเองหัวหน้าโรงเรียนได้ไป
ยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง และได้ไปพูดคุยอย่างเดียวกับที่ได้พูดไว้แก่
ข้าราชการในตอนเช้า แต่หาได้บอกให้เจ้าพระยาพระคลังทราบไม่ว่า
ในเรื่องนี้ได้ ไปพูดคุยกับคนอื่นไว้แล้ว เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ตอบโดย
ทำทิวาเฉย ๆ ว่า “ให้ท่านราชทูตมาเถิด ไทยจะได้จัดรับรองอย่างกั

พระเจ้ากรุงสยามก็ได้มีรับสั่งไว้แล้วให้จัดเตรียมมวงไว้ให้ราชทูตพัก และให้พักบ้านไว้ให้พวกพ่อค้าที่จะมากับราชทูตอยู่ด้วย” หัวหน้าสามเณรจึงขอสำเนาคำสั่งนั้น เจ้าพระยาพระคลังก็เรียกเสมียนมาแล้วสั่งให้คัดสำเนาคำสั่งให้ แต่เพราะเหตุว่าคำสั่งนั้นก็ตรงกันกับที่ข้าพเจ้าได้ส่งไปให้ท่านอยู่ในจดหมายฉบับก่อน ๆ แล้ว ในครั้งนั้นข้าพเจ้าจึงหาได้แปลส่งมาอีกไม่ ภายหลังมาอีกสองวันเจ้าพระยาพระคลังจะได้ทรงถึงกิริยาหยายที่ตนได้แสดงไว้หรืออย่างไรไม่ทราบ จึงได้ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้าต้องการแล้วเจ้าพระยาพระคลังจะได้นำความเรื่องนกทรายทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบ ขอนี้เป็นการที่ข้าพเจ้าต้องการโดยแท้ แต่การที่จะกราบทูลนั้นข้าพเจ้าไม่ต้องการให้ขึ้นชื่อว่าข้าพเจ้าได้ขอรับรองอย่างไร มิฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังก็จะมาขยอคุณข้าพเจ้าจึงได้ทำเป็นพูดว่า การที่ข้าพเจ้าได้มาแนะนำเช่นนี้เป็นสิ่งที่น่ายินดีเป็นอันมาก และเป็นการที่เจ้าพระยาพระคลังควรจะจัดการโดยเต็มอกเต็มใจ เพราะเป็นหนทางที่จะให้เจ้าพระยาพระคลังหาความชอบต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้ เพราะเรื่องนี้เป็นสิ่งที่พอพระทัยยิ่งกว่าเรื่องอื่น (ที่จริงเรื่องนกทรายที่เกี่ยวด้วยพระเกียรติยศคงจะพอพระทัยเป็นแน่ แต่ที่เกี่ยวด้วยยกเมืองมริคให้ฝรั่งเศสคงจะทำให้กรวนกัหนา) โดยเหตุที่พอได้เสวยราชย์ใหม่ ๆ ก็ได้มีสิ่งทีพระราชบิดาต้องพระราชประสงค์มาช้านานแล้ว เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ควรจะอย่างไรก็ควรจะกราบทูลหรือไม่นั้นก็แล้วแต่เจ้าพระยาพระคลังจะเห็นควรทั้งสิ้น เพราะ

การเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เข้าใจกันอยู่แล้ว จึงขอให้เจ้าพระยาพระคลังทรง
ครองเสียให้คั และจะควรอย่างไรก็แล้วแต่เจ้าพระยาพระคลังจะจัดการ
ต่อไป เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่ากรณีที่ไค้คัดค้านคำสั่งส่งมาให้ข้าพเจ้า
เป็นการพอแล้ว และไม่เห็นว่าควรที่จะนำความกราบทูลให้ทรงทราบ

ในการที่จะนำเรื่องนี้ขึ้นกราบทูลตามที่เจ้าพระยาพระคลังพคว่า ถ้า
ข้าพเจ้าต้องการแล้วก็นำความกราบทูลให้ทั้นั้น ข้าพเจ้าไม่ต้องการให้
เจ้าพระยาพระคลังรู้ดีกว่าข้าพเจ้าไค้ขอให้นำความกราบทูล เพราะถ้า
เป็นการที่ข้าพเจ้าขอรับแล้วก็เท่ากับเป็นการที่ข้าพเจ้าจะขอเผาค้วย ทั้ง
จะตรงกันข้ามกับหนทางที่ควรจะทำในในเรื่องนี้ เพราะเหตุว่าค้วย
ประการทั้งปวงจะต้องให้ตาโลกเห็นว่าไทยเข้าหาฝรั่งเศส หาใช่ฝรั่งเศส
เข้าหาไทยไม่ ถ้าแม้ว่าการเรื่องนี้ไค้เกิดขึ้นในแผ่นดินก่อนทั้งสอง
รัชกาล คือว่าถ้าในแผ่นดินก่อน ๆ ไค้ทราบกันว่าในประเทศอินเดียมี
ราชทูตของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสซึ่งพร้อมอยู่ที่จะมาเจรจาการบ้านเมือง
เพื่อให้พระราชไมตรีซึ่งเคยมีอยู่ ในระหว่างประเทศสยามและประเทศ
ฝรั่งเศสไค้คงมีต่อไปอีก และราชทูตคนนี้อาจจะเข้ามาถึงกรุงศรี
อยุธยา เพื่อมาเจรจาการเหล่านั้ไค้ไค้ นั้น ชาวสยามก็คงจะมีความยินดี
อย่างยิ่ง และถ้าไค้จัดการรับราชทูตเหมือนเมื่อครั้งรับเซอวาเลียเคอ
โซมอง หรือมองซิเออร์เคอดาลแบและมองซิเออร์เซเบเวต์แล้วไทยก็
จะปลื้มนานอัยไม่ แต่มาในสมัยนี้ไทยก็เลื่อยซาเฉยไปหมด จนที่สุด
การที่จะสร้างหรือตบแต่งวังสำหรับรับราชทูต และการที่จะซ่อมแซม

บ้านสำหรับให้พ่อค้าฝรั่งเศสพักนั้นก็คึกคักเลยชาไม่กระตือรือร้นกันเลย
การทั้งนี้ทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจขึ้นอีกตามที่ข้าพเจ้าได้บอกท่านมาโดยยืดยาว
ในจดหมายก่อน ๆ สองฉบับแล้วนั้น ว่าพวกซอลันดาได้เกลี้ยกล่อม
หรือ จะว่า ช้อเฮาเจ้าพระยา พระคลัง กับ ข้าราชการ อื่น ๆ อีก หลายคน
เข้าเป็นพวกของตัวหมดแล้ว ในข้อที่ว่าช้อเฮาเจ้าพระยาพระคลัง
เป็นของแน่ เพราะหัวหน้าของห้างซอลันดาซึ่งตั้งอยู่ในเมืองนี้ได้พบกับ
คน ๆ ๓ ซึ่งเป็นที่เชื่อถือได้ ว่าหัวหน้าห้างได้รับสั่งจากบาทาเวียว่า
ถ้าเจ้าพระยาพระคลังจะต้องการอะไร ก็ให้ห้างจัดหาให้ทุกอย่าง

การที่ข้าพเจ้าได้จัดการตามความคึกคักของไทยในเรื่องฝรั่งเศส
นั้น เป็นเรื่องดังที่ใดเล่ามาข้างบนนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไทยเคยมีมาก
จึงเห็นว่าการทั้งปวงที่ท่านใดคิดหว่านไม่หวังว่าจะเป็นการสำเร็จได้ คือ
ว่าคงจะจัดการไม่ให้เป็นการเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่
ได้ และฝ่ายบริษัทก็คงจะไม่ต้องเสียใจภายหลังที่ควรจะต้องลงทุนมาก
มาย แต่ไม่ได้ประโยชน์อย่างใด

ในข้อที่จะถามความเห็นของพวกฝรั่งเศสที่อยู่ในเมืองนี้ว่า เขา
คิดเห็นอย่างไรในเรื่องนี้นั้น ข้าพเจ้าจะต้องบอกเสียก่อนว่า ตั้งแต่
ได้ตกลงปรองดองกับไทยมานั้น ยังคงเหลือชาวฝรั่งเศสแต่สามคน
เท่านั้น ในสามคนนี้มีอยู่สองคนที่พอมีความรู้ที่จะทำมาหากินพอเลี้ยง
ครอบครัวเท่านั้น แต่นอกจากนั้นไม่มีความรู้อย่างใดเลย เพราะ
ฉนั้นยังคงเหลือแต่ชาวฝรั่งเศสอีกคนเดียว ซึ่งมีสติปัญญาพอที่จะ

ปฏุกษาหารือไค้ คือ มองซิเออร์ ซาซอนโน ซึ่งไ้มาอยู่ในเมืองนี้
 ช้านานมาแล้ว และซึ่งไ้เคยเมื่อครั้งเกิดกลางลไมไ้ช่น้อยด้วย และ
 ในระหว่างที่กำลังเกิดครั้นอนั้นไ้ไ้คำเนิการโดยะวังตัวอย่างคิ ท่าน
 ผู้นี้มีความรู้ ในอธยาศัยของไทพพอที่จะเชื่อถือไ้ โดยไ้ไม่ต้องกล้ว
 ว่าเขาจะเข้าใจผิดอย่างไค มองซิเออร์ ซาซอนโนเป็นคนทีชาวต่างประเทศ
 ทั้งหลายในเมืองนี้นับถือมาก เมื่อการงารกิดชักพวกชาวต่างประเทศ
 ก็มาปฏุกษาหารือมองซิเออร์ ซาซอนโนอยู่เสมอเป็นนิตย์ และถ้ามี
 การไ้เถียงกันไ้ในระหว่างพวกชาวต่างประเทศ ก็มักะขอให้มองซิเออร์
 ซาซอนโนเป็นคนกลางชี้ขาดในข้อไ้เถียงเหล่านั้น ฝ่ายพวกไทพก็มี
 ความนับถือรักใคร่มองซิเออร์ ซาซอนโนมากเหมือนกัน และยกย่อง
 เหมือนกับมองซิเออร์ ซาซอนโนไ้ไ้เคยเป็นข้าราชการเก่า ซึ่งเคยไ้
 เป็นผู้ว่าราชการเมือง และในระหว่างทีว่าราชการเมืองอนั้นไ้ไ้ทำ
 ให้คนทั้งหลายพอใจทั้งนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงอยากจะทราบว่ ใน
 การทีฝรั่งเศสจะขอเมืองมริทจากไทพนั้น มองซิเออร์ ซาซอนโนจะมี
 ความเห็นอย่างไร ในเรื่องน้ข้าพเจ้าไ้ไ้เคยพุดกับมองซิเออร์ ซาซอนโน
 หลายครั้ง เพื่อกอยสังเกตุว่าเขาจะคงยืนคำอยู่หรือจะเปลี่ยนแปลง
 อย่างไค ข้าพเจ้าไ้ไ้อธิบายถึงประโยชน์ในการทีฝรั่งเศสไ้ไ้ตั้งอยู่ที่
 เมืองมริท และไ้ไ้เล่าว่าไทพไ้ไ้รับรองไว้แต่เดิมแล้วว่า จะไ้ยก
 เมืองมริทให้แก่ฝรั่งเศส มองซิเออร์ ซาซอนโนจึงไ้ไ้ตอบข้าพเจ้าว่าไ้ไม่ควร
 จะนึกเลียวว่า ไทพจะยกท่าเรือนี้ให้แก่ฝรั่งเศส เพราะไทพถือว่

เมืองมริค เป็นเมือง ที่สำคัญสำหรับ ทำการค้าขาย ติดต่อกับ เมืองมอญ
เมืองเขมร และฝั่งคอโรมันเคส การที่ไทยได้รับรองไว้แต่ก่อน ๆ
นั้น ก็ไม่ได้ประสงค์อะไรนอกจากจะพอใจให้ฝรั่งเศส เพื่อล่อให้
ฝรั่งเศสแย่งราชทูตมา เพราะการที่มีราชทูตมาเช่นนั้นเป็นเกียรติยศ
ต่อไทย ทั้งไทยก็ได้กำไรด้วย ถ้าหากไทยจะถูกบังคับเพราะเหตุที่ตัว
รับรองไว้ และจำเป็นต้องทำตามที่ได้รับไว้แล้ว ไทยก็คง
สัญญายอมหมกทุกอย่าง แต่ลงปลายไทยก็คงจะไม่ทำตามที่ได้สัญญา
ไว้ ถ้าจะกลายนอกก็เหมือนไทยจะเป็นผู้ช่วยฝรั่งเศสให้มาตั้งค้า
ขายในแห่งต่าง ๆ ที่ไทยได้อนุญาตไว้ก็จริงอยู่ แต่ภายในไทยก็คิด
อุบายต่าง ๆ หลายนับอย่างที่จะชักขวางไม่ให้ฝรั่งเศสตั้งอยู่ได้ และ
ถ้าหากว่าพวกฝรั่งเศสจะจัดการแก้อุบายของไทยจนได้ มาตั้งการค้าขาย
ได้แล้ว ไทยก็คงจะพยายามรังแกข่มเหงที่สุดที่จะทำได้ นั่นและ
เป็นความเห็นของมองซิเออร์ซาซอนโน ซึ่งตรงกับความเห็นของพวกเขา
บาทหลวงและนักเรียนของเรา และพวกนักธุรกิจนิสัยของไทยได้ก็
เหมือนกัน

ถ้าจะสรุปรวมความแล้ว ความเห็นของคนทั้งหลายในเรื่องนี้มี
ดังนี้ คือ ๑ ทำอย่างไร ๆ ไทยก็คงไม่เต็มใจยกเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส
๒ ถ้าฝรั่งเศสได้แย่งราชทูตมาและมีเครื่องราชบรรณาการอย่างก็และงาม
มากด้วย ก็คงจะทำให้ ไทยรับรองอีกว่าจะไต่ขอมยกเมืองมริคให้แก่

ฝรั่งเศส ๓ แต่ถึงไทยจะรับรองและสัญญาว่าจะยกเมืองมริคให้ฝรั่งเศส
อย่างไรก็ตาม ไทยก็คงไม่ยกให้ นอกจากจะใช้กำลังแล้วทำอย่างไร
ฝรั่งเศสก็คงจะไม่ไ้เมืองมริค ๔ ถ้าแม้ว่าไทยจะทำอย่างอื่นไม่ได้
นอกจากแกล้งทำเป็นที่จะช่วยให้ฝรั่งเศสได้ ไปตั้งที่เมืองมริคแล้ว ไทย
ก็คงจะคิดขยายต่าง ๆ มิให้ฝรั่งเศสตั้งอยู่ได้ ๕ หากว่าฝรั่งเศสจะจัด
การไปอยู่เมืองมริคให้จงได้ โดยใช้กำลังทหารก็ตาม หรือจะเอา
เงินหวานก็ตาม หรือจะคิดขยายก็อย่างใดก็ตาม แต่ก็คงจะวิวาทกับ
ไทยเสมอไม่ขาดเลย และไม่ช้าก็เร็วไทยก็คงจะทำกับฝรั่งเศสเหมือน
กับพวกญวนได้ ทำกับอังกฤษที่บูโลคอนคองเมื่อ ๓-๔ ปีนี้เอง และ
การที่ไทยจะคิดการเช่นนี้ ก็อาจทำได้ด้วยกำลังของตัวเอง หรือจะใช้
พวกแขกพราหมณ์และแขกมลายู ซึ่งอยู่ตามเกาะต่างๆ ใกล้กับประเทศ
สยามก็ได้ ถ้าเสียงของข้าพเจ้าจะมีน้ำหนักอย่างแล้ว และเพื่อจะยืนยัน
ว่าความเห็นตามที่กล่าวมาแล้วเป็นความเห็นที่ถูกต้องนั้น ข้าพเจ้าจะ
ต้องขอยกให้ท่านทราบว่า ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มารู้จักกับคนไทย ความ
เห็นของข้าพเจ้าก็ตรงกับความเห็น ๕ ข้อซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้น เพราะ
ฉันเห็นว่าท่านควรจะถือความเห็นนี้เป็นหลัก เพราะเป็น
เรื่องที่จะพบในท่อนไม่ได้

การที่เจ้าเมืองตระนาวศรีได้ขอเพื่อแก่เรือฝรั่งเศสซึ่งได้แวะเข้าไป
ที่เมืองมริคเพื่อทำการซ่อมแซมเรือนั้น จะต้องถือว่าเป็นด้วยน้ำใจอัน
ดีของเจ้าเมืองนั่นเอง เพราะการที่ขอเพื่อนไม่ได้ขอเพื่อผลประโยชน์

ของฝรั่งเศส แต่เจ้าเมืองตะนาวศรีได้เอื้อเฟื้อแก่คนทั่วไป เพราะ
 เมื่อก่อนเจ้าเมืองคนนี้จะออกไปรับหน้าทิ่มเมืองตะนาวศรี ก็ได้บอกกับ
 ข้าพเจ้าไว้ว่าจะตั้งใจเอื้อเฟื้อแก่คนทั่วไป แต่ท่านเจ้าเมืองคนนั้นคงจะไม่
 ได้อยู่ในตำแหน่งนานเท่าไรนัก เพราะหลานของเจ้าเมืองคนนี้ได้ถูกหา
 ว่าเป็นขบถจะคิดชิงราชสมบัติ และศาลก็ได้ตัดสินประหารชีวิตทั้งลูก
 ทั่วอีกคน ๑ แต่พระเจ้ากรุงสยามซึ่งมีพระอัยยาคัยอันเต็มไปด้วย
 พระเมตตาการุณา ได้ทรงโปรดยกโทษประหารชีวิต แต่ให้คงมี
 โทษจำคุกตลอดชีวิต

ความกดขี่บังคับ

ว่าด้วยเรื่องไทยกดขี่บังคับคณะบาดหลวงในเมืองไทย

เมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๓)

สังฆราชเดเซบเดอเกราเล เป็นผู้แต่ง

เมื่อเร็ว ๆ นี้เองพวกเราได้หวังใจว่า ในบัดนี้ ค.ศ. ๑๗๓๐
 (พ.ศ. ๒๒๗๓) พวกเราจะได้สละเลือกเนื้อสำหรับให้เป็นเกียรติยศต่อ
 พระпенเจ้า แต่หากว่าพวกศัตรูของศาสนายังไม่ถึงกับต้องให้เรา
 สละเลือกเนื้อ เพราะฉะนั้นในทันจะต้องเล่าพอเป็นสังเขปว่า ศัตรู
 ของศาสนาได้ทำการอย่างไรเพื่อให้เสียเกียรติยศของพระпенเจ้า และ
 เพื่อให้เสื่อมเสียแก่ศาสนาด้วย

ต้นเหตุของเรื่องที่จะเกิดขึ้น

มีเด็กอยู่คน ๑ ชื่อเต็ง ซึ่งแต่ก่อนบิดาเคยได้ทำการหน้าที่ใหญ่ และซึ่งมารดาในเวลานี้ยังเป็นคริสเตียนอยู่ ครั้นบิดาได้ถึงแก่กรรม แล้วนายเต็งก็คงยังอยู่ในบ้านของบิดาค่อยไป แล้วภายหลังญาติของ นายเต็งได้เก็บทรัพย์สินมรดกของมารดานายเต็งไปจนหมดสิ้น แล้วจึง ไล่มารดานายเต็งให้ออกจากบ้าน มารดานายเต็งหมดเนื้อหมดตัว และไม่มีที่อยู่อะไรแล้ว จึงได้ไปอาศัยอยู่กับสังฆราชเคอซาบูล ท่านสังฆราชก็ได้ช่วยเหลืออุดหนุนทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ครั้นมา ภายหลังไม่ช้าเท่าไรนัก นายเต็งก็ตกมาจากที่สูงจนขาแลแขนหัก ญาติของนายเต็งจึงไล่ให้ออกจากบ้านให้ไปอยู่กับมารดาต่อไป ฝ่าย มารดาก็เป็นคนยากจนที่สุดไม่มีกำลังพาหนะจะรักษายศไว้ได้ จึงได้ทำ หนังสือยกบุตรให้กับสังฆราชเคอซาบูล ตามแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ครั้นได้จัดการรักษานายเต็งอยู่หลายเดือน นายเต็งก็หาย แต่ขาและ แขนนั้นยังไม่มีการรักษา ท่านสังฆราชไม่ไว้ใจ จึงได้ทูลขอนายเต็งต่อ พระเจ้ากรุงสยาม ก็โปรดพระราชทานยกนายเต็งให้แก่สังฆราช

ครั้นนายเต็งอายุได้ประมาณ ๘ ขวบ ได้รับความเล่าเรียนใน ทางศาสนาที่อ้อมเขี้ยวโตโดยเต็มใจ นายเต็งได้เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน ๑๐ ปี ได้เล่าเรียนหาคุณความดีสำหรับมีใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือมนุษย์ จึงได้เข้าทำพิธีโกนศีรษะเข้าคณะบาทหลวง ฝ่ายญาติของนายเต็ง ไม่พอใจให้นายเต็งอยู่กับพวกเรา จึงได้ทำเรื่องราวถวายสมเด็จพระ อนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน ขอให้ย้ายบาทหลวงส่งนายเต็งคืนให้มาอยู่กับ

ญาติ สมเด็จพระอนุชาทรงอนุญาตตามคำร้องขอพวกญาติ จึงรับสั่งให้พวกข้าราชการมายังโรงเรียน เพื่อสั่งให้เราคืนตัวนายเต็งให้ ฝ่ายนายเต็งออกกลั้อยู่ไม่ได้ จึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชา ๆ ทรงกริ้วหนัก จึงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานรถกล่อยาวออกจากตัวนายเต็ง และให้นายเต็งแต่งตัวอย่างไทย แล้วจึงทรงมอบตัวนายเต็งให้ข้าราชการคุมตัวไว้

ภายหลังสักสองสามวัน สมเด็จพระอนุชาได้รับสั่งให้หานายเต็งไปเฝ้า และมีพระกระษัตริย์ถามว่า นายเต็งได้ไปเข้าวัดด้วยเหตุใด นายเต็งก็ทูลตอบว่า “เพราะเห็นว่าศาสนาคริสต์เป็นศาสนาที่ดี” สมเด็จพระอนุชาจึงรับสั่งถามว่า “พระเป็นเจ้าของเอง จะทำให้เองพ้นมิชชะได้หรือ” นายเต็งจึงทูลตอบว่า “ได้แน่นอน เพราะพระเป็นเจ้ามีอำนาจมาก” สมเด็จพระอนุชาจึงมีรับสั่งให้เอาไม้เรียวเขยennesนายเต็ง นายเต็งทนถูกเขยennesได้สองสามทีก็ร้องขึ้นว่า จะยอมทำตามรับสั่งของสมเด็จพระอนุชาทุกประการ สมเด็จพระอนุชาจึงรับสั่งให้นายเต็งเอาท้าวขยี่ไม้กางเขนและให้กราบพระพุทธรูปเสีย นายเต็งก็ทำตามรับสั่งทั้งสองประการ สมเด็จพระอนุชาจึงให้นายเต็งระบชื่อพวกเข้าวัดรวม ๑๓ คน ซึ่งเป็นคนไทยบ้างมอญบ้าง ครั้นนายเต็งได้รักษาแผลถูกเขยennesหายแล้ว สมเด็จพระอนุชาก็ยังคับให้บวชเป็นภิกษุ และการที่บวชนั้นก็ทำตามพิธีบวชของไทยทุกอย่าง การที่นายเต็งมีใจกลับกลอกเช่นนั้นได้ทำให้พวกเราเสียใจเป็นอันมาก แต่นายเต็งก็ร้องอยู่เสมอว่า ที่ทำเช่นนั้นก็เพราะความกลัว แต่ในใจจริงก็ยังคงนับถือพระเยซูอยู่เสมอ

แล้วสมเด็จพระอนุชาได้ให้ข้าราชการมาหาพวกเรา กล่าวโทษ
มองเซนเบอร์เกอร์โรซาลี ในการที่รับนายเต็งเข้ารีต มองเซนเบอร์เกอร์
โรซาลีจึงได้ตอบว่า “นายเต็งคนนี้ได้เข้ารีตก่อนที่ข้าพเจ้าได้เข้ามาใน
กรุงสยาม อยู่แล้ว” สมเด็จพระอนุชาได้ทรงทราบในคำตอบของ
มองเซนเบอร์เกอร์โรซาลี ก็มีใ้รับสั่งอย่างไรต่อไป แต่ทรงหาช่องทาง
ที่จะรีบ โรงเรียน วัด และบ้านของเราที่มหาพราหมณ์ให้จึงได้ แต่ผลที่สุด
เรามีอำนาจอันชอบธรรมในที่นี้ สมเด็จพระอนุชาก็คิดการหาสำเร็จไม่
เรื่องนี้เป็นปฐมเหตุที่จะทำให้ไทยกตขยิบคนพวกเรา เรื่องที่ ๒
เป็นเรื่องดังนี้

มีเจ้าเชื้อพระราชนัดดาองค์ ๑ แสดงพระองค์ว่าเป็นเพื่อนกับ
พวกเรา ได้พาเจ้านายอื่น ๆ กับพระสงฆ์มากพิศสุวคของเราอยู่เสมอ
จึงได้ยืมหนังสือศาสนาของเราจากท่านสังฆราชาไปหลายเล่ม เจ้าองค์
ได้หนังสือเหล่านั้นไปแล้ว ก็นำไปถวายสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้า
แผ่นดิน โดยทรงเชื่อว่าสมเด็จพระอนุชาคงจะทรงโปรดศาสนาของเรา
เหมือนกับพระองค์เหมือนกัน หนังสือเหล่านั้นกล่าวถึงคุณความดีและ
อิทธิฤทธิ์ของพระเป็นเจ้า กล่าวถึงเรื่องที่ว่าตายแล้ววิญญาณจะไป
เกิดใหม่หรือไม่ และมีข้อบัญญัติตามพระสงฆ์ไทยถึงข้อ ซึ่งพระสงฆ์
คอยไม่ได้โดยนองค์เกี่ยว ครั้นสมเด็จพระอนุชาได้ทรงอ่านหนังสือ
เหล่านั้นแล้ว ก็มีพระประสงค์จะต้องการหนังสืออื่น ๆ ที่เขียนไว้เป็น
ภาษาไทย จนที่สุดหนังสือที่เราเคยอ่านในโบสถ์นั้นก็ของพระประสงค์

ด้วย จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการมารับหนังสือเหล่านั้นไปจากพวกเรา การที่เป็นดังนี้ทำให้เราหนักใจมาก เพราะเราจะบอกว่าหนังสือเหล่านั้นไม่มีก็บอกไม่ได้ และถ้าจะไม่ให้ไปก็จะกลัว อีกประการ ๓ เราก็นึกอยู่ว่า หรือบางทีจะเป็นโชคอันดีที่พระเป็นเจ้าจะต้องการให้เจ้านายเหล่านั้นได้รับความสว่าง เพราะในราชสำนักนั้นไม่เคยไปสอนศาสนาคริสต์เคียนเลยกระมัง เมื่อคิดได้ดังนี้เราจึงได้มอบหนังสือเหล่านั้นให้ข้าราชการรับไปถวายสมเด็จพระอนุชา

ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงสยาม ทั้งเจ้านาย ข้าราชการผู้ใหญ่ ได้มีประชุมปรึกษาหารือโต้เถียง กัน ถึงเรื่องศาสนาอยู่หลายเดือน แต่การที่ประชุมปรึกษากันนั้น หาได้ทำให้เห็นความจริงของศาสนาไม่ กลับทำให้ไทยหลยตาหนักลงไป และใจแข็งยิ่งขึ้นไป จนถึงกับพวกพระสงฆ์อันนับจำนวนไม่ถ้วน ซึ่งหาเกินทางศาสนาอันไม่จริงนั้น ได้ร้องขึ้นขอให้ล้างศาสนาคริสต์เคียนเสียอย่าให้มีเลย

มองเซนเยอร์เตเชียบเดอเคราเล ถูกซักถาม

ภายหลังอีกหลายวันพระเจ้ากรุงสยาม ได้มีพระราชโองการให้พวกเราไปยังศาลสูงตามวันที่กำหนดมา ครั้นถึงวันกำหนดพวกเรา ๕ คน คือ มองเซนเยอร์เคอโรซาลี มองซิเออร์เลอแมร์ กับบาทหลวงอีก ๓ รูป ได้ไปยังศาลตามเวลาที่นัดไว้ ทั้ง ๕ คนนั้นล้วนแต่ชำนาญ

ภาษาไทยทุกคน พอพวกเราได้ไปถึงศาล เจ้าพระยาพระคลังก็สั่ง
ให้เรานั่งลงกับพื้น โดยไม่ยกเว้นในเกียรติยศของสังฆราชอย่างใด

แล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงพูดโดยอ้างพระราชโองการว่า มีข้อที่จะต้องกล่าวโทษสังฆราชหลายข้อ ซึ่งเป็นความผิดที่สังฆราชได้ทำไว้
มองเซนเบอร์เกอร์โรชาลิจึงได้ตอบว่า มองเซนเบอร์เกอร์โรชาลิจึงไม่รู้ตัว
เลยว่าได้ทำการสิ่งใดที่จะทำให้พระเจ้ากรุงสยามโกรธ เพราะฉะนั้นขอให้
เจ้าพระยาพระคลังชี้ข้อผิดให้ทราบด้วย เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เรียก
เสมียนศาลมา แล้วมอบหนังสือซึ่งจดคำถามไว้ให้เสมียนอ่านทั้ง ๆ
และแจ่มแจ้ง เมื่อเสมียนได้อ่านคำถามแล้ว เจ้าพระยาพระคลังก็
จัดการถามด้วยปากเป็นข้อ ๆ คำถามและคำตอบของเรา มีดังนี้

คำถาม ท่านสังฆราชมีพยานหลักฐานที่จะอ้างได้หรือไม่ ว่า
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ขออนุญาตต่อพระเจ้ากรุงสยาม ให้พวกสังฆราช
มาทำการและตั้งบ้านเรือนในเมืองนี้

คำตอบ ขออนุญาตพยานหลักฐานอันแน่นอนโดยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
และสังคยาปา ได้มีพระราชสาสนและศุภอักษรมาถวายพระเจ้ากรุง
สยาม ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเต็มพระทัยพระราชทานพระราช
อนุญาตตามที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและสังคยาปาได้ขอร้องมา และพยาน
ในเรื่องนี้ยังมีอีกที่พระเจ้ากรุงสยามได้ โปรดให้สร้างวัด และบ้านพระราช
ทานแก่พวกเรา

คำถาม ท่านสังฆราชมาอยู่เมืองนี้ประสงค์จะรักษาพระราชไมตรี
ในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหรือไม่

คำตอบ ทั้งโจระรักษาและข้าพเจ้าคิระรักษาพระราชไมตรีนี้ด้วย
ความเต็มอกเต็มใจโดยแท้

คำถาม ถ้าท่านสังฆราชมาอยู่ในเมืองนี้โดยทั้งโจระรักษาพระราช
ไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองแล้ว เหตุใดสังฆราชจึงทำการ
หักพระราชไมตรีนี้ โดยเทศน์คิเคียนศาสนาของพระเจ้ากรุงสยามเล่า

คำตอบ การเทศน์ทั้งสองศาสนาคริสต์เดียนั้นควรจะเปนสายเชือก
สำหรับเชื่อมพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง และพวก
ข้าพเจ้าได้ตั้งใจแต่จะสอนความจริงทุกแห่งเท่านั้น

คำถาม ถ้าเช่นนั้นเหตุใดท่านจึงยกย่องศาสนาของท่านนัก และ
คิเคียนกฎหมายศาสนาของพระเจ้ากรุงสยามนักเล่า

คำตอบ เพราะเหตุว่าในโลกนี้มีแต่พระเป็นเจ้าองค์เดียวที่เป็น
ผู้สร้างฟ้าและดินและปกครองการทั่วไป เพราะฉะนั้นสำหรับมนุษย์เรานี้
ก็ควรจะมีแต่ศาสนาอันเดียว ซึ่งจะพาเราไปสู่ที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น

คำถาม ในหนังสือเหล่านั้น ท่านสังฆราชได้เฝ้าความจริงและความ
เท็จปนกัน และใช้คำล่อลวงซึ่งทำให้ราษฎรเข้าใจผิด เพราะราษฎร
เหล่านั้นเป็นคนอยาบโง่เขลาไม่รู้จักระแยกความจริงออกจากความเท็จได้
พึงแต่ถ้อยคำที่ไพเราะแก่หูจึงหลงเชื่อ เพราะฉะนั้นท่านสังฆราชทำการ
หลอกลวงราษฎรเพื่อให้เขาเข้ารีต

คำทอ ย พระเป็นเจ้าไม่โปรดเลยในการที่เราจะหลอกลวง พวก
เราเทศนาสั่งสอนแต่สิ่ง^ๆที่จริงทั้งนั้น เราไม่ได้บังคับ^ๆกษัตริย์^ๆใดๆ เพราะศาสนา
ของเราห้ามไม่ให้บังคับ^ๆกษัตริย์^ๆ เราเรียกคนเข้าวัดแต่เฉพาะผู้^ๆที่ได้แลเห็น
ความจริงแล้วก็เข้ามาหาเราเท่านั้น เราไม่ได้เอาเงินหรือคำสัญญา
อย่างใด^ๆ ล่อให้คนเข้าวัดเลย เราได้ทำงานแก่คนจนตาม^ๆคุณานุ^ๆรูป
ของเรา และงาน^ๆอื่นนั้นเราก็ได้ทำตลอด^ๆเผื่อ^ๆไปถึงคนไทยสามัญ^ๆด้วย

คำถาม ถ้าเช่นนั้นพวก^ๆที่นับถือศาสนาคริสต์^ๆเคียน ได้ไปเข้าวัด
ด้วย^ๆความเต็มใจ มิได้ถูกหลอกลวงหรือถูกบังคับ^ๆอย่างใดอย่างนั้นหรือ

คำทอ ย เป็นอย่างนั้น และถ้าใคร^ๆไม่ได้เต็มใจมาขอเข้าวัดก่อน
เราไม่ได้^ๆรับให้เป็นคริสต์^ๆเคียนเลย

คำถาม ท่าน^ๆสังฆราชจะยืนยัน^ๆได้หรือไม่^ๆ ว่าไม่มี^ๆใครที่ได้เข้าวัด
ด้วย^ๆถูกบังคับ^ๆเลย และที่ได้เข้าวัดนั้นเพราะความเต็มใจทุกคน

คำทอ ย ยืนยัน^ๆได้

คำถาม ถ้าจะมีคนเข้าวัดคนใดมาสารภาพว่า ตัว^ๆได้เข้าวัดเพราะ
ถูก^ๆบังคับ^ๆและถูกหลอกลวงแล้ว ท่าน^ๆสังฆราชจะว่าอย่างไร

คำทอ ย ถ้าท่าน^ๆกษัตริย์^ๆด้วย^ๆใช้^ๆเจ้า^ๆวัดคน^ๆควร^ๆดล คน^ๆนั้นอาจจะพูด^ๆเช่น
นั้นก็ได้

คำถาม ถ้าเขาพูด^ๆเช่นนั้นด้วย^ๆความเต็มใจ โดยไม่ถูก^ๆบังคับ^ๆกษัตริย์^ๆ
อย่างใด ท่านจะว่าอย่างไรเล่า

คำทอ ย ข้าพเจ้าก็จะพูด^ๆว่าคน^ๆนั้นมุสาเท่านั้น

คำถาม เหตุใดท่านสังฆราชจึงไม่ดำเนินตามแบบอย่างของสังฆราชแต่ก่อนๆ เพราะสังฆราชแต่ก่อนได้เคยเทศนาในภาษาบ้านเมืองของตัว แต่ส่วนสังฆราชคนนี้ใช้เทศนาเป็นภาษาไทย การที่ทำเช่นนั้นสังฆราชเห็นว่าจะชักนำให้คนเข้าศาสนาคริสต์เถียนหรือ

คำตอบ ข้าพเจ้ามิได้ดำเนินการให้ผิดแบบของสังฆราชแต่ก่อนๆ เลย เพราะสังฆราชแต่ก่อน ๆ ก็เคยได้เทศนาเป็นภาษาไทยเหมือนกัน และมองซิเออร์เทอเมเตโลโปลิศก็เคยเทศน์เป็นภาษาไทย อยู่เนื่องนิตย์จนพระเจ้ากรุงสยาม โปรดปรานจึงได้พระราชทานธรรมเนียมมาสน์อันงดงาม และ พระราชทานพระชารานุญาตให้สังฆราช มี อำนาจ สอน ศาสนาคริสต์เถียนแก่ไทย มอญและลาวได้ เพราะทรงถือว่า เป็นศาสนาที่แท้

ท่านเจ้าพระยาพระคลังเป็นคนมีอายุน้อยไม่มีใครมีความรู้ในเรื่องเก่าๆ และไม่ทราบในเรื่องนี้ จึงไม่ยอมรับคำตอบวันนั้นและถามว่าท่านมีหลักอย่างไรที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานอำนาจเช่นนั้น

คำตอบ มีหลักที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้สร้างโบสถ์และโรงเรียน และยังมีพยานอื่นอีก คือข้าราชการเก่า ๆ ซึ่งยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้ยินแก่หูเห็นแก่ตา

คำถาม ในประเทศสยามมีคนต่างภาษาหลายชาติ เช่น แขกมัว แขกมลายู จีน เขมร และชาติอื่น ๆ อีกหลายชาติ คนเหล่านั้นก็ต่างนับถือศาสนาของตัวแต่ก็หาได้มาที่เถียนศาสนาของไทยไม่ และตัวเราเองก็ไม่ได้ที่เถียนศาสนาคริสต์เถียนอย่างใดเลย เหตุใดสังฆราชจึงมาที่เถียนศาสนาของเราเล่า

คำตอบ ชนต่างชาติต่างภาษาที่ท่านยกมาอ้างนี้ ได้ศึกษาและ
แสวงหาความจริงหรือเปล่า ข้าพเจ้าจะขอถามท่านสักอย่าง ๑ ว่าเหตุใด
จึงได้มีศาสนาต่าง ๆ กันในโลกนี้มากนัก มนุษย์เราทั้งหลายก็เกิดจาก
ผู้ชายคนเดียวและผู้หญิงคนเดียว คืออาดัมและเอวา เพราะเหตุฉะนั้น
มนุษย์ทั้งหลายต้องเป็นพี่น้องกันทั้งนั้น ซึ่งควรจะนับถือแต่ศาสนา
อันเดียวเท่านั้น ก็การที่มีศาสนาต่าง ๆ กันเช่นนี้ จะเป็นด้วยเหตุอะไรเล่า
ท่านจะให้ข้าพเจ้าบอกท่านหรือไม่เล่า ก็คือ มนุษย์เราได้ปล่อยใจเรา
แต่ความพอใจของตัวเป็นเกณฑ์ จึงลืมนศาสนาเดิมทีละเล็กละน้อย
และต่างคนต่างก็ศึกษาของตัวขึ้นใหม่ ผู้ที่ยังคงนับถือศาสนาเดิมอยู่
ก็มีน้อยคน และที่คนเหล่านั้นยังคงถือศาสนาเดิมอยู่ก็โดยได้สละกันมา
เป็นทอด ๆ

เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมให้สังฆราชชี้แจงต่อไปจึงพูดคัดค้านว่า
การต่าง ๆ ตามที่เอามาอ้างนี้ไม่เกี่ยวในเรื่องนี้ แต่ท่านสังฆราช
ไม่ยอมจึงอธิบายต่อไปว่า เพราะฉะนั้น ถ้าผู้ใดได้ละทิ้งศาสนาเดิม
และคิดประดิษฐ์ศาสนาขึ้นใหม่ซึ่งเป็นการไม่ก่อกวนพระเป็นเจ้า เราก็
ก็เคียดแค้นเหล่านั้นน้อยเสมอ

ในที่นี้เจ้าพระยาพระคลังก็เอาเรื่องอื่นเข้ามาแทรก และพูดว่า
พวกโหรของเรามีความนับถือภาษายาฬี^(๑) และหนังสือเขมรมาก
เพราะฉะนั้นบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษายาฬีหรือเขียนเป็นหนังสือ

(๑) การที่ข้าพเจ้าได้พบชี้แจงเพื่อเป็นทางแก้ข้อหานี้ หาได้จัดลง
ในสมุดที่จะนำขึ้นถวายพระเจ้ากรุงสยามทุกคำตามข้าพเจ้าพบไม่ เพราะ

เขมรแล้ว ไทยก็ถือว่าเปนเรื่องที่จริงทั้งนั้น เพราะฉะนั้นการที่สังฆราช
 แต่งหนังสือด้วยภาษาบาฬีและใช้ตัวหนังสือเขมร จะประสงค์อะไร
 นอกจากจะหลอกลวงคนซึ่งขาดความพิเคราะห์ และทำให้คนเหล่านั้น
 หลงเชื่อ

เจ้าพระยาพระคลังให้จัดแต่ตามความต้องการของท่านเท่านั้น ข้าพเจ้า
 ได้ ร้องคัดค้านว่าการที่จดถ้อยคำของข้าพเจ้าเช่นนี้ไม่เป็นการยุติธรรม
 แต่เจ้าพระยาพระคลังก็หาฟังไม่ ข้าพเจ้าก็ต้องยอมหนึ่ง ข้าพเจ้า
 เชื่อแน่ว่าเจ้าพระยาพระคลังคงจะหาว่าข้าพเจ้าใช้วาจาและกิริยาอย่างร้าย
 แรงมาก ในเวลาที่ถามและตอบกันอยู่นั้นขุนนางผู้เฒ่าชื่อ จักรี นิ่งนึ่ง
 ไม่ได้พูดอะไรเลยจนคำเดียว ด้วยคอยถึงเวลาจะนำพระราชโองการ
 ของพระเจ้าแผ่นดินมาบอกแก่เรา ท่านจักรีคนนั้นเคยเป็นมิตรแก่เราอยู่
 เสมอจึงพุดกับเราโดยซื่อตรง แต่ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามพระราชโองการ
 และเป็นผู้ที่รักษาคำถามคำตอบเหล่านั้น ท่านจักรีได้ชี้ให้เราดูตัวหนังสือ
 บาฬีและพูดว่า “ การที่ท่านได้ ใช้หนังสือบาฬีนั้นเป็นการที่ท่านได้ทำ
 ความผิดอย่างร้ายแรง เพราะไทยถือว่าหนังสือบาฬีนั้นเท่ากับพระองค์ ๑
 และการที่คนมีจิตาภิธุเช่นพวกเราเอามาใช้เช่นนั้น เท่ากับเป็นการลบหลู่
 ศาสนา (ข้อความนี้คัดมาจากจดหมายมองเซนเยอร์เตเชย์ถึงผู้อำนาวย
 การคณะต่างประเทศ ลงวันที่ ๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๓๔ พ.ศ. ๒๒๗๗)

คำตอบ หนังสือต่าง ๆ ที่สมเด็จพระอนุชาได้เรียกไปจากเรา และ
หนังสืออื่น ๆ ซึ่งอยู่ในพระหัตถ์ของสมเด็จพระอนุชานั้น ไม่ใช่หนังสือ
ที่ข้าพเจ้าแต่ง หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือที่มองชีเออร์เคอเมเตโลโปลิศ
เป็นผู้แต่งเขียน และท่านสังฆราชผู้นี้เป็นคนที่ดีฉลาดและเป็นนักปราชญ์
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสปรานมาก และการที่ท่านสังฆราชผู้นี้ได้ใช้
ภาษาและตัวอักษรซึ่งเหมาะสำหรับแต่งข้อความอันสูงในศาสนาของเรานั้น
ไม่เป็นการแปลกอะไรเลย

เจ้าพระยาพระคลังได้เปลี่ยนเรื่องอีก ถามว่า เขาเล่ากันว่า
เมื่อแต่ก่อนนี้ ได้มีบาทหลวงคริสเตียนเข้าไปยังเมืองยูน ได้ไปสอน
ศาสนาคริสเตียน ในเมืองยูน และได้รับชาวยูนเป็นคริสเตียนหลายคน
ครั้นบาทหลวงเหล่านั้นเห็นว่าพวกของตัวมีจำนวนมากขึ้น เชื้อในกำลัง
ของตัวว่าพอแล้ว จึงได้ขบถขึ้น พระเจ้ากรุงยูนได้ต่อสู้พวกบาทหลวง
จนบาทหลวงแพ้ พระเจ้ากรุงยูนจึงได้จับบาทหลวงและพวกยูน
ที่เป็นขบถฆ่าเสียสิ้นทั้งบริวารพยานผู้เกี่ยวข้อง และสั่งว่าต่อไปห้าม
มิให้คนถือศาสนาคริสเตียนเหยียบเข้าไปในแผ่นดินอีกต่อไปเป็นอันขาด
เพราะฉะนั้นในเวลาถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะดำเนินตามแบบอย่างของยูน
และจะจับสังฆราชกับพวกบาทหลวงตักหัวเสียให้หมดทั้งบริวารพยานผู้
เกี่ยวข้องด้วย พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยามและพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศสคงจะขาดเป็นแน่ แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นการที่ข้าพเจ้าพระราชไมตรี
นั้น จะไม่ใช่สังฆราชเป็นต้นเหตุทำให้เป็นเช่นนั้นหรือ

คำตอบ ถ้าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะตัดหัวพวกข้าพเจ้า
ทั้งหมกและจะวิบัติพิภพสมบัติของพวกข้าพเจ้าด้วยก็ได้ เพราะพวก
ข้าพเจ้าอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ทั้งหมกทั้งพระองค์ก็เป็นนายในพระราชอาณา
เขตด้วย แต่ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้กระทำเช่นนั้นจริงก็จะไม่ต้องสงสัย
เลยว่า พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองจะต้องขาดเป็น
แน่นอน แต่เมื่อได้ขาดพระราชไมตรีแล้ว ก็จะไม่มีการไทยข้าพเจ้า
ได้ว่าข้าพเจ้าเป็นต้นเหตุทำให้ขาดพระราชไมตรี เพราะข้าพเจ้าไม่ได้
ทำอะไรเลยที่จะทำให้เขาไทยข้าพเจ้าเช่นนั้นได้ ในข้อที่ท่านยกการขบถใน
เมืองยูนนานมาเป็นตัวอย่างและว่ายุบร้างเกิดในพวกเรานั้น การเรอ
เป็นการให้ร้ายต่อประเทศฝรั่งเศสและต่อพวกเราจริง แต่เราก็จำ
เป็นต้องยอมทนเอา เพราะความจริงพวกเราไม่เคยได้ไปขบถที่ไหนเลย
ถึงในเมืองไทยนี้และในเมืองอื่น ๆ พวกเราก็ไม่เคยได้ก่อการขบถขึ้นเลย
อีกประการ ๓ คนทั่วโลกย่อมทราบอยู่แล้วว่าสังฆราชก็มิชชันนารี
ฝรั่งเศสก็มิเคยได้ไปยังเมืองยูนนานเลย

คำถาม ถ้าเช่นนั้น พวกที่ไปก่อการขบถในเมืองยูนนานเป็นชน
ชาติใดในทวีปยุโรปเล่า

คำตอบ การที่ข้าพเจ้าตอบเพียงแต่ว่าไม่ใช่ชาติฝรั่งเศสก็พอ
แล้ว เพราะไม่ใช่หน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะกล่าวโทษประเทศใด ๆ หรือ
บุคคลใด ๆ แต่ถึงจะเป็นชนประเทศใดก็ตาม เรื่องนั้นก็เป็นเรื่อง
ที่พวกข้าพเจ้าก็เคียดมาก

คำถาม ที่ท่านสังฆราชได้ปฏิบัติภารกิจที่ได้กล่าวมาในตอนต้น
แล้วนั้นเป็นความผิด สมควรที่พระเจ้ากรุงสยามจะลงพระราชอาญา
อย่างหนัก แต่พระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดกษัตริย์ให้ ในครั้งนี้
แต่เพื่อจะป้องกันมิให้สังฆราชประพฤติเช่นนั้นอีก จึงมีพระราชโองการ
ว่าดังนี้ คือ ๓ ห้ามมิให้สังฆราชแต่งหนังสือสอนศาสนาคริสต์เขียนเป็น
ภาษาไทยและภาษาบาฬี ๒ ห้ามมิให้สังฆราชเทศนาสั่งสอนศาสนาแก่
ไทย มอญ และลาว ๓ ห้ามมิให้สังฆราชชักชวนและหลอกลวงพวก
ไทย มอญ และลาวให้เป็นคริสต์เขียน ๔ ห้ามมิให้สังฆราชตีเขียนศาสนา
ของเรา ตามที่มิพระราชโองการดังนี้ สังฆราชจะว่าอย่างไร สังฆราช
จะทำตามพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยามหรือไม่

คำตอบ บัญหาข้อนี้เป็นความสำคัญนัก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอ
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมขอพระกรุณาธิคุณสองสามวันก่อน

การที่ท่านสังฆราชขอผลเช่นนั้น ก็ประสงค์จะหาเวลาตรึกตรองว่า
จะควรตอบอย่างไรก็ แต่เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมโดยบอกว่า จะเลื่อน
เวลาไปตอบในเวลาอื่นไม่ได้ และพูดต่อไปว่า “ท่านก็อยู่ในที่นี้
พร้อมกันแล้ว จะปรึกษาหารือกันอย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้นจะตอบว่า
อย่างไรก็ปรึกษากันได้ แต่ถ้าท่านยังไม่ได้อตอบในคำถามนี้ตรวบท
ท่านก็จะกลับไปยังบ้านไม่ได้”

สังฆราชถามว่า “อย่างไรกัน จะห้ามมิให้ข้าพเจ้าสอนยาวและ
คนใช้ของข้าพเจ้าเป็นภาษาไทย และคนเหล่านั้นก็ไม่เข้าใจภาษาอื่น
นอกจากภาษาไทย อย่างนั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังทูลว่า “พระราชโองการในชั้นนี้ชัดเจนและ
เข้าใจอยู่แล้ว คือว่ามีพระราชประสงค์ห้ามไม่ให้ท่านเทศนาสั่งสอน
เป็นภาษาไทย ภาษามอญ ภาษาลาว ภาษามลายูและภาษาจีน”

สังฆราชถามว่า “ถ้าเช่นนั้น หากว่าคนชาติเหล่านั้นได้ถูกพระ
เป็นเจ้าคลไ้ จะมาหาพวกข้าพเจ้าเพื่อรับคำสั่งสอน จะให้พวกข้าพเจ้า
ปฏิเสธไม่ยอมรับสั่งสอนให้อย่างนั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังทูลว่า “ท่านจะสั่งสอนในภาษาเหล่านั้นไม่ได้
เป็นอันขาด”

ในขณะนั้นนางท้าวทองกีบม้าทูลขึ้นว่า “ขอให้ท่านพิจารณาใน
ประกาศพระราชโองการนี้ให้ถี่ถ้วน และขอให้ตรึกตรองให้ถี่ถ้วน ในประกาศ
พระราชโองการนี้ พระเจ้ากรุงสยามทรงตั้งข้อห้ามมีอยู่ ๔ ข้อ ถ้าท่าน
ปฏิบัติตามพระราชโองการแล้ว ท่านก็จะอยู่โดยสุขสบายอย่างแต่ก่อน
ถ้าท่านขัดพระราชโองการแล้ว ท่านก็ต้องถูกตัดหัว”

สังฆราชได้ทูลว่า “ถ้าการเป็นดังนี้แล้ว ควรจะอนุญาตให้พวก
ข้าพเจ้าได้กลับไปยังบ้านเมืองของข้าพเจ้าจะดีกว่า ถ้าไม่ยอมให้พวก
ข้าพเจ้ากลับบ้านเมืองแล้ว ก็ขอให้ฆ่าพวกข้าพเจ้าเสียทีเดียวเถิด เพราะ
ตามที่มีข้อห้ามดังนี้ พวกข้าพเจ้าจะไม่ยอมทำตามเป็นอันขาด”

เจ้าพระยาพระคลังจึงถามว่า “ยากหลวงอื่น ๆ มีความเห็นอย่าง
เดียวกับสังฆราชหรืออย่างไร”

เมื่อเจ้าพระยาพระคลังได้ถามดังนี้ พวกขาดหลวงทุกคนได้ตอบว่า
มีความเห็นพ้องกับท่านสังฆราชทั้งนั้น เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ถาม
ข้อพวกเราทุกคน และสั่งให้เทศข้อพวกเราไว้ ครั้นเทศข้อจบเสียงกัน
เสร็จแล้ว เจ้าพระยาพระคลังก็พูดว่า “เวลานี้ก็คึกแล้ว ท่านสังฆราช
ก็เหนื่อยมาก ให้กลับไปพักผ่อนเถิด” พวกเราก็ลากลับไปบ้าน

พวกคริสเตียนถูกจับ

รุ่งขึ้นขุนนางมีชื่อคน ๑ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดิน
ได้มาจับพวกเข้ารีต ๑๑ คน ซึ่งนายเต็งได้ระบุชื่อไว้ ในคน ๑๑ นั้นได้ถูก
ใส่คุกจำตรวน ๕ คน นอกจากนั้นได้หนีไปหมด คนใช้ของเรา ๒ คน
ได้ถูกฉกคร่าออกจากโรงเรียน ท่านสังฆราชได้จ่ายเงินสำหรับช่วย
พวกนี้เป็นอันมาก

ขาดหลวงถูกซักถามอีก

มองเซนเยอร์ เดเซียร์ เดอเคราเล

ถวายดอกไม้ธูปเทียน

เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนตุลาคมได้มีข้าราชการมายังโรงเรียน เพื่อมา
รับหนังสือต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาไทย มองเซนเยอร์ เดอโรซาลีได้ส่ง
แต่หนังสือบางเล่มที่ไม่เกี่ยวกับการศาสนาให้แก่ข้าราชการเท่านั้น แต่
หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนาของเราและศาสนาของไทย ท่านสังฆราช

ไม่ได้มอบให้เลยจนเล่มเดียว ในระหว่างสามคืนเราได้เอาหนังสือและ
สมุดต่างๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาไทยเผาไฟเสียโดยมาก หนังสือเหล่านี้
เป็นหนังสือที่หายากและมีราคาแพงมาก หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนา
ของเราก็ได้เผาย่างเหมือนกัน เพื่อมิให้ตกในเมืองไทย

มีขุนนางคนหนึ่งชื่อขุนชำนาญ (Khunchamnan) เป็นคนโปรด
ของสมเด็จพระอนุชา และภายนอกก็ดูเหมือนจะชอบพวกเรา
ได้ให้คนมาตามพวกเราไปคน ๓ และได้บอกกับข้าหลวงผู้ขึ้นไปนั้นว่า
การที่สังฆราชขอขออนุญาตกลับไปบ้านเมืองนั้น เป็นการที่พระเจ้า
กรุงสยามและสมเด็จพระอนุชากริ้วมาก แล้วขุนชำนาญได้อธิบาย
ต่อไปว่า ตามแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ถ้าใครจะต้องการให้พระเจ้า
แผ่นดินหายกริ้วแล้ว ก็ต้องเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวาย (ธูปเทียนนั้น
หมายความว่า ไม่ตรีไคยสูญไปแล้ว บัดนี้ได้คิดต่ออีกจึงธูปเทียน
ที่ทูลสว้าง ดอกไม้นั้นหมายความว่ากลิ่นหอมของไม้ตรีที่กลบมิดกัน
ใหม่) ในการเรื่องถวายดอกไม้ธูปเทียนนี้ ต่างเห็นพร้อมกันว่าเป็นวิธี
สามัญหาเกี่ยวในการศาสนาอย่างใดไม่ ท่านสังฆราชจึงตกลงยอมจะ
ถวายดอกไม้ธูปเทียน

ครั้นจัดหาคอกไม้ธูปเทียนไว้เสร็จแล้ว ท่านสังฆราชก็ได้ไปยัง
ศาลของเจ้าพระยาพระคลัง พร้อมด้วยมองซีเออร์ เลอแมร์ ข้าหลวง
อีก ๒ คนกับพ่อค้าฝรั่งเศส ๔ คน ครั้นไปถึงแล้วข้าหลวงก็ลงนั่งกับพื้น
และพูดกับเจ้าพระยาพระคลังว่าดังนี้ “ข้าพเจ้าได้ทราบว่าพระเจ้ากรุง

สยามได้ทรงกริ้วในการที่ข้าพเจ้าได้พูดเมื่อวันก่อน คือขออนุญาตกลับไป
 บังยวนเมืองของข้าพเจ้า แต่การที่ข้าพเจ้าได้พูดเช่นนั้นก็ไม่ได้อะไร
 ใดๆ และพวกตามแบบธรรมเนียมที่ใช้กันในทวีปยุโรป เพราะใน
 ทวีปยุโรป ถ้าผู้ใดขออนุญาตกลับบ้านเมืองแล้ว เขาก็อนุญาตโดยง่าย
 และก็ไม่มีการจะกักขังใครเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอแสดงตัวว่า
 ในการที่พระเจ้ากรุงสยามทรงกริ้ว ข้าพเจ้ามีความเสียใจมากที่ทำ
 ให้กริ้วเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงขอถวายคอกไม้รูปเทียนนี้ เพื่อแสดงความ
 บริสุทธิ์ของข้าพเจ้า

พอมองเซนเซอร์เคอโรซาลี่ได้พักเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
 ก็เรียกเสมียนเข้ามา และบอกให้เขียนหนังสือคล้ายทานบล ในหนังสือ
 ทานบลนั้นมีความว่า มองซิเออร์เคอโรซาลี่ กราบทูลต่อพระเจ้าอยู่หัว
 ให้ทรงทราบว่ามองซิเออร์เคอโรซาลี่รู้สึกตัวว่ามีความผิด จึงขอมปฎิบัติ
 ตามพระราชโองการ ๔ ข้อซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และต่อไปมองซิเออร์เคอ
 โรซาลี่รับรองว่าจะไปปฏิบัติตามพระราชโองการทุกอย่าง เมื่อเขียน
 เสร็จแล้วเจ้าพระยาพระคลังก็ส่งมาให้เราอ่าน พออ่านเสร็จเราก็ได้พูด
 กับขุนชำนาญซึ่งนั่งอยู่ใกล้กับเรา ว่าทำอะไรๆ ก็ขอมตามนั้นไม่ได้
 และถ้าหากว่าเจ้าพนักงานใดเอาหนังสือทานบลฉบับนั้นออกอ่านในที่เปิดเผย
 แล้วเราก็จะปฏิเสธข้อความในหนังสือทานบลนั้นทุกข้อ และข้าพเจ้า
 ก็ได้พูดต่อไปว่า พวกข้าพเจ้าขอมตายดีกว่าที่จะขอมทำตามหนังสือ
 ทานบลนั้น ขุนชำนาญเห็นว่าพวกเราทุกคนนี้ และเชื่อว่าตัวพอจะพบกับ

สมเด็จพระอนาไถ่ จึงได้เอาทานขบนั้นไปพิชิต ทกลงไม่มีใครได้อ่าน
ข้อห้าม ๔ ข้อนั้นเลย เจ้าพระยาพระคลังจึงถามขึ้นว่า “คอกไม่อุปถัมภ์
มองซิเออร์เคอโรซาลี่ถวายใคร” มองซิเออร์เคอโรซาลี่จึงตอบว่า
“ข้าพเจ้าขอถวายต่อพระเจ้ากรุงสยาม” เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ชมเชย
สรรเสริญมองซิเออร์เคอโรซาลี่ว่าเป็นผู้ที่ทำให้พระราชไมตรีในระหว่าง
พระเจ้าแผ่นดินไทยติดต่อกันอีก และว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบ
แล้วก็คงจะทรงยินดีเป็นอันมาก ครั้นเสร็จเรื่องแล้วท่านสังฆราชก็ได้
ลากลับมาบ้าน

ความเดือดร้อนของพวกเขารัต

ตั้งแต่ไทยได้ลงมือกดขี่ข่มเหงพวกเรว และจับพวกเขารัตใส่คุกนั้น
พวกเขารัตอื่น ๆ ก็ได้ละทิ้งบ้านเรือนอพยพหนีไปหมดและได้รับความ
ลำบากเดือดร้อนเป็นอันมาก ฝ่ายไทยก็มาคาดคะเนเราอยู่เสมอ ให้เรา
จักการสมานพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง แต่ถึงคั้งนั้น
พวกเขารัตของเราที่ยังติดคุกอยู่นั้นเอง ส่วนพวกเขารัตที่หนีไปนั้น
เจ้าพนักงานห้ามมิให้กลับเข้าบ้านเข้าเรือน และพวกนั้นก็มากวนเราอยู่
เสมอ ๆ ไม่อยู่เลย

การเป็นอยู่คั้งนี้ทำให้เราได้รับความร้อนใจเป็นอันมาก

ขุนชำนาญถูกไต่สวน

ภายหลังมาอีกสองสามวัน เจ้าพระยาพระคลังได้ไปกราบทูล
พระเจ้ากรุงสยามกล่าวโทษขุนชำนาญ หว่าว่าการที่ท่านสังฆราชไม่ยอม

เห็นหนังสือท่านขลนั้ ก็เพราะขุนชำนาญคนเคียว พระเจ้ากรุงสยาม
จึงไ้รับสั่งให้หาขุนชำนาญไปไ้ส่วน ขุนชำนาญไ้ให้การว่า การที่
ขุนชำนาญรับหนังสือท่านขลมาจากเสมียนนั้นก็เพราะขุนชำนาญเห็นว่าถ้า
ไ้เอาหนังสือท่านขลนออกอ่านเป็นการเปิดเผยแล้ว ท่านสังฆราชและ
บาทหลวงทั้งหลายก็คงจะร้องคัดค้านปฏิเสธข้อความในหนังสือท่านขลนั้
ถ้าสังฆราชและบาทหลวงไ้กระทำเช่นนั้นแล้ว ก็ระมีความผิดโทษถึง
ประหารชีวิต และถ้าไ้ประหารชีวิตสังฆราชและบาทหลวงแล้วก็จะ
ต้องขาดพระราชไมตรีที่ไ้มีไว้กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อขุนชำนาญ
ไ้ไ้แก้ตัวเช่นนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงนิ่ง แต่ถ้าสมเด็จพระอนุชาไ้ไ้
เสด็จมาช่วยขุนชำนาญแล้ว ไ้ไม่ต้องสงสัยเลยขุนชำนาญคงจะต้อง
ถูกเขียนเป็นแน่ เพราะข้อหาไ้มีแต่เพียงเท่านั้น เจ้าพระยาพระคลัง
ยังหาว่าขุนชำนาญไ้ปลงเอาเงินคัวย ในข้อที่หาว่าเอาเงินกันนั้นถ้าจะพูด
ไ้แล้ว เจ้าพระยาพระคลังมีความผิดยิ่งกว่าขุนชำนาญเสียอีก เพราะ
เมื่อสองสามวันเอง เจ้าพระยาพระคลังไ้ไ้กวักเงินจากพวกเราไป
๓๕๐ เหรียญ

มองเซนเยอร์เตเชียบเตอเคราเล ขัดขืนไม่ยอม

ภายหลังวันประชุมสั้กท้ายสั้กสองสามวัน ขุนชำนาญกับขุนนางอีก
หลายคนไ้มาหาพวกเรา และได้ข้อร้องต่อท่านสังฆราชว่าถ้าเจ้าพนักงาน
ไ้เอาแผ่นศิลาซึ่งจารึกข้อห้าม ๔ ข้อมาปักไว้ที่ประตูโบสถ์หรือที่ประตู
โรงเรียนแล้ว ก็ขออย่าให้สังฆราชขัดขวางอย่างไ้เลย (เพราะสังฆราช

ไม่ยอมเซ็นทานบลครั้ง ๑ แล้ว) มองซีเออร์เทอโรซาลีโต้ตอบว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทำอะไรก็ได้ตามพระทัยเพราะเป็นบ้านเมืองของท่าน แต่ในส่วนตัวสังฆราชนั้นจะตามใจพระเจ้ากรุงสยามอย่างนี้ไม่ได้ เพราะเป็นการผิดศาสนาและขัดกับพระราชไมตรี ซึ่งพึงระทอติดกันใหม่ในระหว่างสองประเทศกัน ตามที่ท่านสังฆราชโต้ตอบถึงนักชนชำนาญพอใจ และดูแปลกใจที่ไ้เห็นเจ้าพนักงานของเจ้าพระยาพระคลังได้มาหาพวกเราเพื่อจะเขี้ยวเข็ญให้มองซีเออร์เทอโรซาลีเซ็นชื่อและประทับตราหนังสือทานบลให้จึงไ้ มองซีเออร์เทอโรซาลีก็หายอมไม่ จึงไ้ไ้เจ้าพนักงานกลับไป และตอบไปอย่างเกี่ยวข้องกับที่ไ้เคยตอบมาแล้ว

ภายหลัง ชุนชำนาญกับข้าราชการอีกหลายคนได้มาค้นตามตู้หนังสือและตามห้องต่าง ๆ เพื่อตรวจว่าหนังสือเรื่องศาสนาของเราที่เขียนเป็นภาษาไทยจะยังมีอยู่อีกข้างหรือไม่ การค้นนี้เจ้าพนักงานไ้ค้นถึงสองหรือสามครั้ง แล้วเจ้าพนักงานจะบังคับให้ท่านสังฆราชสาบาลตัว และให้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่าหนังสือชนิดนี้ไม่มีอยู่ที่เราแล้ว หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็ให้สังฆราชทำทานบลเซ็นชื่อประทับตราว่าต่อไปในภายหน้าถ้าค้นพบหนังสือชนิดนี้ไ้อีก มองซีเออร์เทอโรซาลียอมรับผิดฐานหมิ่นพระเดชานุภาพ มองซีเออร์เทอโรซาลีไม่ยอมทั้งสองอย่างโดยอ้างว่า การไ้ให้สาบาลนั้นเป็นการทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศ และการไ้ให้ทำทานบลนั้นไม่จำเป็นอย่างไร เพราะเจ้าพนักงานมีอำนาจจะค้นบ้านไ้ทุกมุมทุกกู เจ้าพนักงานคน ๑ จึงถามขึ้นว่า

“ก็ถ้าต่อไปพบหนังสือชนิดนี้อีกจะทำอย่างไรกันเล่า” ท่านสังฆราชจึง
ตอบว่า “ก็แล้วแต่พระเจ้ากรุงสยามจะทำอย่างไรก็ตามพระทัยเถิด”
การที่ท่านสังฆราชได้ตอบดังนี้ก็เคยตอบมาแล้วอย่างเดียวกับที่ได้เคยตอบ
ข้าราชการบางคนในเวลาที่เขาจะให้สังฆราชทำทานบลด ^{ถึง}เรื่องพวก
เขารักที่นายเต็งได้ระบุชื่อแลซึ่งยังหนอยเจ้าพนักงานรายยังจับไม่ได้มัน

ในราวกลางเดือนพฤศจิกายน มีขุนนางคน ๑ เป็นบุตรน้องสาว
เจ้าพระยาพระคลังได้มาหาพวกเรา ขุนนางคนนี้ได้รับเอาเงินไปจาก
พวกเราแล้วโดยสัญญาว่าจะช่วยพดกกับลุงให้ แต่ก็หาได้พดกกับลุงตามที่
ได้สัญญาไว้ ไม่ เมื่อมาคราวนี้ขุนนางผู้นี้ได้มาเตือนเรื่องเงินที่เราได้
สัญญาว่าจะให้เจ้าพระยาพระคลังและมาแจ้งว่าเจ้าพระยาพระคลังได้ โอน
เงินรายนี้ให้ทั่วแล้ว มองซิเออร์โคโรซาจึงได้ตอบว่า ได้สัญญา
จะให้เงินแก่เจ้าพระยาพระคลัง ๑๕๐ เหรียญจริง แต่การที่จะให้เงินนี้ก็
เพราะจะให้เจ้าพระยาพระคลังจัดการซ่อมแซมพวกเรา แต่เจ้าพระยา
พระคลังก็หาได้ทำตามที่ได้สัญญาไว้ ไม่ กลับซ่อมแซมวังเก่าพวกเรา
หนักยิ่งกว่าเก่าขึ้นอีก หลานเจ้าพระยาพระคลังจึงแก้ตัวว่าการสำคัญ ๆ
ชนิดนี้สงขยานัก จึงขอว่าอย่างน้อย ๆ ก็ขอให้ ๆ เงินสักครึ่ง ๑ ก่อน
ท่านสังฆราชได้ตอบว่าจะไม่ให้เลยจนเหรียญเดียว แต่ถ้าเขาได้จัดการ
ในเรื่องนี้ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก็จะให้เงินทั้ง ๑๕๐ เหรียญทีเดียว เมื่อหลาน
เจ้าพระยาพระคลังได้รับคำตอบเช่นนั้น จึงได้ชักเอาคำสั่งเจ้าพระยา
พระคลังออกมา ในคำสั่งฉบับนี้มีว่าให้ท่านสังฆราชผูกโดยตรงอย่า

โยกโย้วว่าจะยอมเซ็นชื่อประทับตราในหนังสือทานบลฑ์ใดเขียนไว้เมื่อคราว
ประชุมครั้งแรก หรือสังฆราชจะพอใจให้เอาข้อห้ามทั้งว่าไว้มาดัดไว้
ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านอย่างไร ในคำถามชนิดนี้มองซีเออร์เดอ
โรซาลักได้ตอบมาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่ในครั้งนั้นก็ได้อธิบายอีกว่า
สังฆราชจะยอมเซ็นชื่อประทับตราในหนังสือทานบลฑ์ชนิดนี้ไม่ได้เพราะ
เหตุว่า ๑ ข้อห้ามเหล่านี้ผิดกับระเบียบสาสนาของเรา ๒ ข้อห้ามเหล่านี้
ขัดกับวิธีดำเนินการอันสำคัญของพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม
และฝรั่งเศสซึ่งพึงได้เชื่อมติดต่อกันขึ้นใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ๓ ส่วน
การที่จะเอาข้อห้ามเหล่านี้มาขัดไว้ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านนั้น พระเจ้า
กรุงสยามเป็นนายจะสั่งให้ทำอย่างไรก็ได้ และถ้าพระเจ้ากรุงสยาม
จะพอพระทัยทำอะไรในแผ่นดินของท่าน พวกเราก็ไม่ได้คิดที่จะขัดขืน
หรือต่อสู้อย่างใด แต่ถึงจะอย่างไรก็ตามพวกข้าพเจ้าจะต้องขอรับรองต่อ
พระเจ้ากรุงสยามอย่าได้มีคำสั่งให้ทำดังนี้เลย เพราะการที่จะเอาประกาศ
เช่นนี้มาขัดไว้ที่ประตูโบสถ์หรือประตูบ้านนั้น ก็เท่ากับเป็นอนุสาวรีย์
ซึ่งจะอยู่ชั่วกาลนาน แสดงว่าพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
และกรุงสยามได้ขาดเสียแล้ว

แต่การที่พวกเราได้ขอรับรองเช่นนี้จะติดอยู่เพียงเจ้าพระยาพระคลัง
หรือเขาจะได้นำความกราบทูล เป็นเรื่องที่เราระทราบดีไม่ได้

พวกบาดหลวงจัดการขอร้องให้ปล่อยพวกเข้ารีต

เมื่อวันเดือนธันวาคม ได้ทราบว่าพวกนักไทยเข้ารีตบางคน ได้ถูกเขียนเพราะเจ้าพนักงานจะต้อง การให้นักไทยเหล่านั้น ระบุชื่อพวกเข้ารีตอื่น ๆ อีก และได้ทราบว่านักไทยคน ๑ ก็ได้ระบุชื่อพวกเข้ารีตหลายคน พวกเราจึงได้ทำเรื่องราวถวายพระมเหสี ขอให้ทรงโปรด กราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อบรรเทาภัยกริ้วลงบ้าง เพราะเจ้าพระยาพระคลังคอยกราบทูลแต่ภัยให้กริ้วพวกเราอยู่เสมอ แต่พระมเหสีได้ทรง จักการไม่สำเร็จเป็นแต่ตกลงทรงเวรเรื่องนี้ให้ พระชามาดา (ลูกเขย) ทรงตัดสิน ท่านลูกเขยคนนั้นจึงจะมีนิสัยอย่างไรก็ตาม แต่ก็ยังไม่ซึ่ง พวกเราเท่ากับเจ้าพระยาคลัง เพราะเจ้าพระยาพระคลังได้ไปกราบทูล กล่าวโทษพวกเราซึ่งเป็นความไม่จริง หว่าพวกเราได้ชักชวนบุคคล บางจำพวกให้เข้ารีต และบุคคลจำพวกนี้ต้องรับโทษเป็นคพุนหญ้าช้าง มีหน้าที่หาหญ้ามาเลี้ยงช้างของเจ้าพระยาพระคลัง หรือหาไม้หอมมา ส่งส่วยเจ้าพระยาพระคลังมานานแล้ว

เมื่อวัน วันที่ ๑๓ เดือนธันวาคม ภรรยาของข้าราชการคน ๑ ได้มาหาเราบอกว่า สามเณรได้รับหน้าที่พิจารณาในเรื่องเราต่อไป ถ้าเรา ขอมะให้อะไรแก่สามเณรแล้ว สามเณรจะได้ ใช้อำนาจที่มีอยู่เพื่อให้ความ ของเราเบาลง แต่การชนิดนี้เราได้ถูกหลอกมาหลายครั้งแล้ว เพราะ ฉนั้นเราจึงได้ตอบไปว่า ถ้าสามเณรได้จัดการช่วยเราได้จริงแล้ว เราก็จะ ไม่ลืมบุญคุณของสามเณร

ข้าพเจ้าล้มเล่าไปว่า เมื่อราวปลายเดือนพฤศจิกายน เราได้ถวาย
 เรื่องราวต่อพระโอรยาธิราชของพระเจ้ากรุงสยามรัชกาลปัจจุบัน ขอให้ทรง
 โปรดรับสั่งแก่พระเจ้ากรุงสยาม อย่าให้พระเจ้ากรุงสยามทรงเชื่อ
 ถ้อยคำที่เจ้าพระยาพระคลังกล่าวโทษเรานัก แต่ในการที่เราได้ถวาย
 เรื่องราวนี้ เราได้ทูลว่า พระสงฆ์ได้ทูลคักค้านไว้ เพราะฉนั้นที่ทรง
 ทิกระช่วยพวกเราแต่เดิมจึงเป็นอันสงบไป

ในระหว่างคืนวันที่ ๑๓ และที่ ๑๔ เดือนธันวาคม คือเมื่อคืนนี้ เรา
 ได้จัดการย้ายเครื่อง โยสถ์ไปไว้ที่อื่น เพื่อมิให้ตกไปอยู่ในมือคนไทย

ในจำพวกหนังสือที่ไทยได้รับไปนั้นมีย่อเล่ม ๑ ซึ่งยกข้อผิดและ
 คลาดเคลื่อนของศาสนาไทยมาแจ้งให้เห็นความผิด พระเจ้ากรุงสยาม
 และพระมหาอุปราชได้เรียกพวกพระสงฆ์ที่ธรรมมาแก่ ในข้อที่เรากล่าว
 ว่าผิดนั้น แต่ไม่มีพระสงฆ์องค์ใดจะทูลแก้ปัญหานั้นได้
 และแก้ตัวว่าไม่เคยโต้เถียงแก้ปัญหานั้นอย่างพวกขาดหลวง ทั้ง
 พระสงฆ์เหล่านั้นก็มีกิจอย่างอื่นที่จะต้องทำด้วย ครั้นวันหนึ่งพระมหา
 อุปราชกริ้วในการที่พระสงฆ์ทูลดังนี้ จึงได้ไล่พระสงฆ์ออกจากวัง
 และทรงหาว่าสงฆ์เหล่านั้นโง่เขลา ทำให้เสียเกียรติยศแก่ผ้าเหลือง

ภายหลังมาไม่เท่าไรวันนักพระมหาอุปราชได้ให้มาเอาแผนที่
 ภูมิศาสตร์จากพวกเรา ด้วยเข้าพระทัยว่าในแผนที่นั้นคงจะมีเขาพระ
 สเมรุ ซึ่งไทยเชื่อว่าเป็นเขาที่สถิตของชั้นสวรรค์ต่าง ๆ และเชื่อกัน
 ว่าเขานี้สูงเหลือที่จะประมาณ และสูงยิ่งกว่าชั้นฟ้าทั้งหลายด้วย

ข้าพเจ้าจึงได้จัดทำหม่องซีเออร์เลอแมร์ กับหม่องซีเออร์ธอมาส นำแผนที่
 อย่างใหม่ทั้ง ๔ ทวีปไปถวาย แต่คนสนธิของพระมหาอุปราชหายอมให้
 ยากหลวงทั้งสองเข้าเฝ้าไม่ เพราะจะต้องการตรวจด้วยตัวเองและ
 จะโต้เถียงกับยากหลวงเสียเอง แต่ยากหลวงก็ได้ชี้แจงให้เห็นว่า
 ถ้ามีภูเขาทั้งสูงและใหญ่ทั้งที่พูดกันนั้นจริงแล้ว โลกเราจะต้องโตกว่า
 ที่เคยอยู่เคยจนถึง ๓๐ เท่าจึงจะพอฐานของภูเขาขึ้นได้ และโลกเรา
 ก็ใหญ่เพียง ๘๐๐๐ ไมล์โดยรอบเท่านั้น คนสนธิของพระมหาอุปราช
 คนนี้ ก็คือเจ้าพระยาพระคลังคนปัจจุบันนี้ ซึ่งหาว่าเราคิดเขินและดุด
 าสนาไทยนั้นเอง เจ้าพระยาพระคลังคนปัจจุบันนี้ ไม่ใคร่จะกล้าเหมือน
 เจ้าพระยาพระคลังคนก่อน แต่ถึงจะมีท่าทางกิริยาเป็นคนซื่อก็จริง
 แต่ช้า ๆ นาน ๆ ก็ทำเราอย่างร้ายกาจ และพวกเราก็ไม่ได้หวังจะ
 ได้รับความกรุณาจากเจ้าพระยาพระคลังคนนี้เลย การที่เจ้าพระยา
 พระคลังคนนี้ซึ่งเป็นศัตรูอย่างร้ายของศาสนาคริสต์เขินได้ยอมให้เด็ก
 ขาดิเงินของเรา ๔ คน มายังโรงเรียนของเรานั้น ต้องนับว่าเป็นการที่
 ปลายซึ่งพระเป็นเจ้าได้บันดาลเป็นแท้ เพราะเมื่อพวกเราได้ไปขอ
 อนุญาตให้เด็ก ๔ คนนี้ไปยังโรงเรียนได้นั้น เจ้าพระยาพระคลังได้ตอบ
 ว่า “ข้าพเจ้าจะยอมให้เด็กเหล่านี้ไปเข้าศาสนาคริสต์เขินไม่ได้ แต่ถ้า
 เขาอยากจะไปโรงเรียนก็ให้ไปเถิด”

การที่พวกเราได้พูดหาโต้เถียงกันเสมอ ถึงเรื่องพระผู้เป็นเจ้ามี
 แต่องค์เดียว เรื่องตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่หรือไม่ เรื่องสุรย์และ

จันทร์ควาร ^๕เรื่องเป็นการจำเป็นที่จะต้องมีแต่ศาสนาเดียวในโลกนี้
และเรื่องอื่น ๆ นั้น ก็ได้ทำให้เกิดผลดียิ่ง ^๕ยิ่ง กล่าวคือมีข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่บางคนได้อ่านหนังสือที่เราได้แต่งในเรือนแล้ว ได้พบว่า
การที่ศาสนาคริสต์เป็น ^๕เรื่องดีต่อกันคือนั้นเป็นการน่าชมเชยมาก
เพราะศาสนาของไทยนั้นไม่มีทำไม่มีดีมีอะไรและไม่มีการเย็บอะไรเลย

มาวันหนึ่งข้าพเจ้ากำลังสนทนากับขุนนางผู้ ^๕ชื่อ ออกพระเทศา
ซึ่งเคยเป็นราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรี ในประเทศฝรั่งเศสแต่
กาลก่อน และซึ่งไปรับนามตำแหน่งราชทูตที่กรุงปารีสนั้น ข้าพเจ้าจึงอ้อนวอน
และชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ ขอให้ ^๕ออกพระเทศา กลับกลับศาสนาคริสต์
เสียอย่างเต็ม ^๕ออกพระเทศาจึงตอบข้าพเจ้าว่า “โอ เป็นการยาก
เหลือเกิน เพราะข้าพเจ้าต้องถือศาสนาตามพระเจ้าแผ่นดิน” ข้าพเจ้า
ก็ค้านว่า “ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะทนกรก ท่านจะต้องการทนกรกตาม
เสด็จด้วยหรือ” ^๕ออกพระเทศาตอบว่า “จะอย่างไรได้ เป็นการ
จำเป็น” ^๕ข้าพเจ้าจะพูดจาชี้แจงเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่ฟัง

ความเดือดร้อนของพวกเขารัต

ถึงแม้ว่าไทยได้บังคับให้ท่านสังฆราชทำการปรองดองเพื่อพระราช
ไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้คงมีอยู่อย่างเต็มนั้นก็จริงอยู่
แต่ถึงดังนั้นไทยก็ยังพยายามที่จะทำให้ท่านสังฆราช ^๕เดือดร้อนอยู่เสมอ
และคงเอาพวกเขารัตที่จับได้นั้นจำคุกและจำตรวนอยู่นั่นเอง พวกเขารัต

ที่หลบหนีไปนั้นก็ไม่ได้อภัยมายังบ้านเรือนเลย ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง
ก็หมายจะเอาชนะแก่สังฆราชโดยทรมานพวกเขารัตที่ติดคุก จึงได้สั่ง
ให้เอาพวกเขารัตจำตรวนเสีย ๗ ชั้น ให้เอาคาใส่คอ และให้คุมขังไว้
อย่างแน่นหนาอย่าให้พัวปะกับใครได้เป็นอันขาด เมื่อได้ทรมานพวก
เขารัตอย่างนี้ไปได้หลายวัน เจ้าพระยาพระคลังก็สั่งเจ้าพนักงานให้มา
ซักถามพวกเขารัต เจ้าพนักงานได้มาซักกันซักว่าจะทำโทษพวกนี้อย่าง
สาหัสจึงถามขึ้นว่า “ การที่สังฆราชและพวกบาทหลวงรับคนไทยเขารัต
ก็โดยยังคัมข้าง ให้เงินข้าง นั้นจริงหรือไม่ ” พวกนักไทยเขารัตตอบ
เป็นเสียงเดียวทุกคนว่าไม่จริง และไม่เคยได้ยินเลยว่าสังฆราชและ
บาทหลวงจะยังคัมหรือให้เงินแก่ใคร เจ้าพนักงานผู้นั้นโกรธที่พวก
เขารัตตอบเช่นนั้น ก็เรียกหาขี้มาเขี่ยพวกนั้นจนไล่ให้ตกโหลทรามไป
ทั้งตัว โดยหวังว่าถ้าเขี่ยแล้วพวกนี้คงจะพุดตามความต้องการ แต่
พวกนักไทยเขารัตก็คงยืนยันว่าที่ตัวตกโหลทรามนั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น
ครั้นมาถึงวันหนึ่งเจ้าพนักงานคนนั้นเอง ได้เรียกพวกนักไทย
เขารัตมาและถามว่า “ เหตุใดพวกเองจึงทิ้งศาสนาของตัวไปถือ
ศาสนาคริสต์เสีย ” การที่ถามกันนั้นก็เพราะเจ้าพนักงานไปเข้าใจเสีย
ว่าพวกนี้ฟังเขารัตใหม่ ๆ พวกนักไทยจึงตอบว่าตัวไม่เคยถือศาสนา
อย่างอื่นเลยนอกจากศาสนาคริสต์เสีย เพราะได้เป็นคริสต์เสียตั้งแต่
วันเกิดมาแล้ว เจ้าพนักงานจึงยังคัมให้พวกนี้บอกชื่อคนอื่น ซึ่งเป็นพวก
เขารัต นักไทยเหล่านั้นเกรงจะทำให้พระเป็นเจ้ากริ้วก็ไม่ยอมระบุชื่อ

ผู้ใด แต่ครั้นตกเขยันทนไม่ไหวเข้าจึงไ้ระยช้อพวกเขารัดขางคน
 เจ้าพระยาพระคลังจึงสั่งให้ไปจับพวกเขารัดตามซอกตพวกนักโทษขอกไว้วัน
 แต่ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้รักษาคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังให้ไปจับพวกเขารัด
 นั้น หาได้เป็นศักรกัษท่านสังฆราชไม่ จึงได้ให้คนไปกระซิบบอก
 สังฆราชให้รู้ตัว ครั้นออกสักครู่หนึ่งเจ้าพนักงานคนหนึ่งได้คุมทหารไปจับ
 พวกเขารัดก็ไม่ได้พบคนเขารัดจนคนเดียว เพราะพวกนักโทษเขาเข้าไป
 ห้มกแล้ว เจ้าพนักงานคนนั้นก็ได้พยายามคุมทหารมาคอยจับพวกเขารัด
 อยู่เนื่อง ๆ และมักค้อมมาในเวลาที่ไม่มีการคาดหมายว่าจะมา แต่
 เจ้าพนักงานคนนั้นมั่งคืดขอเราจึงร้องตะโกนมาแต่ไกลว่า “เฮาฝรั่ง
 เฮาฝรั่ง” ซึ่งเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าจะมาจับพวกเขารัด พอพวก
 เขารัดได้ยินเสียงตะโกนมาดังนี้ ก็ต่างคนต่างหนีออกจากบ้านไปซ่อน
 ตัวอยู่ในที่ต่าง ๆ บางคนได้ไปลอบคอบอยู่ในหนองหลังโรงเรียนทั้งห้าหก
 ชั่วโมง และไปเอาตะกร้าคลุมศีรษะ ทำประคุดะกร้านั้นลอบน้ำอยู่
 เฉย ๆ ตั้งแต่เราได้กลียกล่อมเอาเจ้าพนักงานคนนั้นมาเป็นพวกเรา ไทย
 ก็จับคนเขารัดไม่ได้อีกเลย

ครั้นเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าการที่คิดไว้ไม่สมปรารถนา ก็คิดการ
 อย่างอื่นต่อไป คือเพื่อจะให้ปรากฏข่าวฟ้าและดินว่าเจ้าพระยาพระคลัง
 ได้ชนะพวกเรานั้น จึงได้ให้เอาแผ่นศิลามาจารึกข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งได้
 กล่าวมาในตอนแล้วนั้น และก็จะเอาแผ่นศิลาจารึกนั้นมาปักไว้ใน
 วัดคริสเตียนที่มีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓ วัด แต่เพื่อจะได้การนี้ได้

สมปรารถนาอย่างนั้น จึงได้จัดเจ้าพนักงานหลายคนให้มาหาท่านสังฆราช
 คราวละคน และให้มาพบกับท่านสังฆราช ขอให้สังฆราชรับศิลาจารึก
 เหล่านั้นมาไว้ในวัด แต่ท่านสังฆราชได้ตอบยืนยันคำอยู่เสมอว่าพระเจ้า
 แผ่นดินเป็นนายในเมืองนี้ จะทำอย่างไรก็ได้ตามพระทัย แต่ส่วนตัว
 สังฆราชนั้นจะรับศิลาจารึกมาไว้ในวัดด้วยมือของท่านสังฆราชเองไม่ได้
 เป็นอันขาด และจะยอมให้เอาศิลาจารึกมาไว้ก็ไม่ได้เพราะเป็นการ
 เสียดายต่อพระเป็นเจ้าและศาสนา คำตอบอย่างนี้ไม่เป็นที่พอใจ
 เจ้าพระยาพระคลังเลย แต่พระเป็นเจ้าจะได้ช่วยอย่างไรก็ไม่ทราบใน
 เวลานั้นเจ้าพระยาพระคลังหาได้เอาศิลาจารึกมาไว้ในวัดได้ไม่ เพราะ
 ณนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงได้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามไม่เว้นเลย
 ทว่าท่านสังฆราชเป็นขบถ และเจ้าพระยาพระคลังก็มุ่งหมายที่จะทำลาย
 ศาสนาของเรา จึงกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามขอพระราชานุญาต
 ไล่สังฆราชและพวกมิชชันนารีให้ออกไปพ้นพระราชอาณาเขตเสียให้
 หมก การที่เจ้าพระยาพระคลังกราบทูลขอพระราชานุญาตเช่นนั้น จะได้
 มีรับสั่งว่าอย่างไรพวกเราหาทราบไม่ แต่ก็พอจะเชื่อได้ว่าพระราชทาน
 พระราชานุญาตเพียงแต่ให้รับท่านสังฆราชได้

ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้ที่ท่านสังฆราชได้เกลี้ยกล่อมให้เป็นพวกเรานั้น
 ได้ทูลรายงานว่าได้พระราชทานพระราชานุญาตให้เจ้าพระยาพระคลังจับตัวท่าน
 สังฆราช จึงได้ให้คนใช้ถือเคียวกระดากมืออักษรรึ้นสองสามตัวมาส่ง

ให้แก่สังฆราช และสั่งคนใช้ให้บอกแก่สังฆราชให้สังฆราชชักนักรเียน
คนใดที่รับหนังสือเงินแปลหนังสือให้สังฆราชฟัง ในหนังสือแปลได้
ความว่า ถ้าเจ้าพระยาพระคลังให้มาเรียกตัวสังฆราชไปเมื่อใด ก็ให้
สังฆราชบอกช่วยเสียอย่าได้ ไปเป็นอันขาด พอได้รับข่าวนี้สักครู่ ๓
เจ้าพระยาพระคลังก็ใช้เจ้าพนักงานมาหาท่านสังฆราช ครั้นบอกไปว่า
ท่านสังฆราชช่วยเจ้าพนักงานเหล่านั้นก็กลับไป และยังมีเจ้าพนักงาน
อื่น ๆ กลับมาอีกเพื่อบอกว่าสังฆราชช่วยจริงหรืออย่างไร เจ้าพนักงาน
เหล่านั้นก็เห็นว่าสังฆราชช่วยจริง เพราะสังฆราชร้อนใจและเสียใจใน
การที่เป็นไปดังนี้จึงได้ทำให้ร้อนเพลียไม่มีแรง เจ้าพนักงานเหล่านั้นก็
กลับไปแล้วไม่ได้มาอีกเลย ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้มีเวลาใคร่
ครวญในเรื่องนี้ได้ และเพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยามมีพระอริยาถัย
โอบอ้อมอารี จึงทำรัสสั่งให้ข้าราชการมาประชุมปรึกษาว่าในเรื่องนี้
จะควรทำอย่างไรต่อไป

ข้าราชการได้มาประชุมพร้อมกันตามรัชสั่ง ผู้ที่มาประชุมนี้ มี
พระเจ้ากรุงสยามเสด็จมาประชุมด้วยพระองค์เอง มีพระมหาอุปราช
ท่านจักรี และเจ้าพระยาพระคลัง

เจ้าซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่าเป็นผู้ที่ชชอบกับพวกเรา ได้ทรงทรา
ว้จะได้มีการประชุมกันเช่นนี้ จึงได้รับสั่งแก่พวกเขารัตที่ทรงรู้จักว่า
เห็นจะไม่เป็นการแล้ว เพราะทรงพระวิตกว่าที่ประชุมคงจะตกลงอย่าง
ใดอย่างหนึ่งซึ่งจะให้ผลร้ายแก่เรา แต่เมื่อตกลงเวลากลางคืนแล้วจึง
ระบอข่าวมาให้ทราบ

ฝ่ายพระเป็นเจ้าซึ่งรู้ในความคิดของมนุษย์ และทำให้ร้ายกลายเป็นดีไฉนนั้น ไฉนกาลให้ที่ประชุมซึ่งมาประชุมสำหรับหาทางทำลายศาสนาของเรานั้น ไฉนกลายทำให้ศาสนากลับมั่นคงในเมืองนี้ยิ่งกว่าเก่าไปอีก โดยที่ประชุมจำเป็นต้องยกย่องสรรเสริญผู้ที่มาเทศนาสั่งสอนศาสนานี้

พระเจ้าแผ่นดินได้วิตกถึงเหตุผลซึ่งที่เรียกประชุมคราวนี้ แล้วจึงวิตกลงให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นข้าราชการหนุ่มที่สุกในที่สุดในที่ประชุมออกความเห็นว่าจะควรทำอย่างไรแก่สังฆราชและบาทหลวงที่ยังอยู่ในพระราชอาณาเขต เจ้าพระยาพระคลังกราบทูลว่า ในเรื่องนี้ไม่ควรจะรอรั้งเลย ควรจะไล่สังฆราชและบาทหลวงให้ออกไปพ้นพระราชอาณาเขตให้หมด แล้วกราบทูลต่อไปว่า “สังฆราชและพวกบาทหลวงได้พยายามเอาคำสั่งสอนอันเป็นมิชฌาติฐไปเที่ยวสั่งสอนให้แพร่หลายไม่หยุดไม่หย่อนเลย ทั้งพวกนี้ก็คิดเบียดเบียนศาสนาของเรา และคอยรบกวนอาณาประชาราษฎรอยู่เสมอ จนพวกเขาริควิเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ซึ่งเป็นการที่จะปล่อยให้เป็นอย่างนี้ไม่ได้เป็นอันขาด”

แล้วพระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นพระองค์ไปทางท่านจักรี วิตกลงถามว่าท่านจักรีคิดเห็นเป็นอย่างไร

ท่านจักรีได้กราบทูลถามว่าจะโปรดพระราชทานพระราชนุญาตให้กราบทูลความเห็นที่จริงใจหรือไม่ พระเจ้ากรุงสยามจึงพระราชทานพระราชนุญาต ให้พูดได้ตามความพอใจ และให้พูดแต่เฉพาะที่จริงใจได้ ท่านจักรีจึงได้กราบทูลว่าดังนี้

“พวกสังฆราชฝรั่งเศส และพวกมิชชันนารี ได้เข้ามายังพระราช
อาณัติกร ก็โดยที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ได้รับสั่งให้หาเข้ามา
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ก็ได้เคยไปรบกวนพวกสังฆราชและมิชชัน
นารีฝรั่งเศสอยู่เสมอ การที่พวกสังฆราชและมิชชันนารีเที่ยวเทศนาสั่ง
สอนการศาสนา นั้น ก็ด้วยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ได้พระราช
ทานพระราชานุญาตไว้ มาจนถึงกันได้ไปรบกวนพระราชทานพระราชานุญาต
อยู่อย่างเดิม การที่หาว่าพวกสังฆราชและมิชชันนารีทำความผิดนั้นก็
ไม่ได้ยินใครพูดเลย เพราะคนจำพวกนี้เป็นคนที่เรียบร้อยไม่ทำการ
อะไรร้ายแรง และทำความดีโดยแจกยาของคนไทยเราทั้งเจ้าพนักงาน
และพระสงฆ์ ก็ได้รักษาโรคหายเพราะยาของพวกมิชชันนารีก็มาก จำ
นวนคนที่เข้ารับก็มีจำนวนเล็กน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นไม่ควรจะสงสัย หรือ
หาความใส่พวกมิชชันนารีเลย”

เมื่อท่านจักรีได้กราบทูลตามความเห็นแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้รับ
สั่งถามพระมหาอุปราชว่า ในเรื่องนี้ทรงเห็นว่าอย่างไร พระมหาอุปราช
กราบทูลว่า ท่านจักรีได้กราบทูลโดยสัจด้วยญาณเฉียบแหลมมาก และ
ทรงเห็นพ้องกับท่านจักรีด้วย พระเจ้ากรุงสยามจึงรับสั่งว่า “ถ้าฉัน
ต้องเอาเรื่องของคนทั้งหลายมากวนเราทำไม เมื่อการเป็นอยู่ดังนี้แล้ว
ก็ปล่อยให้พวกเขารัดได้มีความสุขเสียยิ่งเด็ก และใครอย่าเอาเรื่องนี้
มาพูดอีกต่อไป” ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะรับสั่งดังนี้ก็จริงอยู่
แต่เรื่องนี้ก็หาได้ยุติเพียงเท่านั้นไม่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมถอย

ทรวนให้พวกเขารัก ถ้าจะถอดทรวนแล้วเจ้าพระยาพระคลังจะคิดเอาเงิน
แก่คนเขารักคนละ ๖๐๐ เหยียบญ พวกเขารักต้องทนทุกข์ทรมานและ
ติดทรวนอยู่บนตลอดคืนวันกลาง เพราะท่านสังฆราชไม่มีเงินพอที่จะเสีย
ให้เจ้าพระยาพระคลังได้

ศิลาจารึกสำหรับประธาน

การยกศิลาจารึกสำหรับประธาน

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่งในที่ประชุมครั้งที่ไต่กล่าวมาแล้วนั้น
เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่มีหนทางอะไรนอกจากปล่อยให้ท่านสังฆราชได้อยุ
เป็นสุขบ้าง แต่เจ้าพระยาพระคลังก็พยายามหาหนทางที่จะรังแกท่าน
สังฆราชอย่างมิได้ขาด จึงได้เอาเรื่องเงิน ๓๐๐ เหยียบญที่ขาดหลวงเป็นหน
อยู่นั้นเป็นเรื่องสำหรับรังแกท่านสังฆราชต่อไป เงิน ๓๐๐ เหยียบญเป็น
หนเก่าแก่ซึ่งมองเซนเยอร์เคอซาบูลได้ขโมยจากพระราชบิดาของพระเจ้า
แผ่นดินองค์ปัจจุบัน และการที่ยมหนักเพื่อสำหรับเป็นข้อลิดึก หาใช่
เพราะต้องการเงินจริงไม่ มองเซนเยอร์เคอซาบูลได้เล่าให้ข้าพเจ้า
ฟังเองว่า พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น คือพระราชบิดาของพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ปัจจุบัน เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ชั่วร้ายอย่างแสนสาหัส บรรดาคน
ที่อยู่ในเมืองไทยไม่ว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินหรือชนชาวต่างภาษา มีความ
กลัวเกรงสทกสท้านอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นมองเซนเยอร์เคอซาบูลจึง
ก็อธิบายขอพระราชทานขโมยเงินเพื่อทดลองดูว่า ๑ พระเจ้ากรุงสยาม
องค์นั้นมีความโปรดปรานคณะบาทหลวงและพระสงฆ์ช่วยในเวลาทุกข์

ยากหรือไม่ ๒ เพื่อป้องกันตัว เพราะท่านสังฆราชเชื่อใจว่าพระเจ้า
 แผ่นดินคงจะไม่ทรงทำอันตรายต่อสังฆราช ด้วยทรงกลัวว่าเงินจะสูญ
 เพราะฉะนั้นเงินรายน^๕ไค้^๕เป็น^๕หน^๕กัน^๕มา^๕หลาย^๕ย^๕แล้ว ฝ่ายเจ้าพระยาพระคลัง
 ทราบบอกว่าท่านสังฆราชเคอโรชาลัซ^๕เงิน จึงไ้^๕ให้^๕คน^๕ไป^๕บอก^๕ว่า^๕เงิน
 ราย^๕ที่^๕เป็น^๕หน^๕อัน^๕นั้น^๕จะ^๕ต้อง^๕ใช้^๕ให้^๕ภายใน^๕ ๒๔ ชั่วโมง มิฉะนั้นจะ^๕ต้อง^๕รีบ
 โรง^๕เรียน ท่านสังฆราชเป็นคนซัดสนไม่มีเงินเลย จึงไ้^๕ไป^๕ยืม^๕เงิน
 จากพวกชอลันคา ๆ ก็ไ้^๕ให้^๕ยืม^๕โดย^๕เต็ม^๕ใจ ครั้นท่านสังฆราชได้นำเงิน
 ไป^๕ใช้^๕ให้^๕ภายใน^๕ ๒๔ ชั่วโมงตามกำหนด เจ้าพระยาพระคลังก็หมกพด
 และถ้าเจ้าพระยาพระคลังมีอำนาจจะเรียกคอกเบี้ยในเงินรายน^๕แล้ว ก็
 คงจะเรียกเขาเป็นแน่ เพราะตามธรรมเนียมของเมืองนั้นเงินที่พระเจ้า
 แผ่นดินให้^๕ยืม^๕ด้วย^๕พระ^๕องค์^๕เอง^๕หามี^๕คอก^๕เบี้ย^๕ไม่ แต่ถ้า^๕ยืม^๕เงิน^๕หลวง^๕จาก
 เจ้าพนักงานคลังแล้ว ต้องมีคอก^๕เบี้ย^๕แพง^๕มาก การที่เจ้าพระยาพระคลัง
 ไ้^๕คิด^๕รว^๕ก^๕วน^๕รัง^๕แก^๕ท่าน^๕สัง^๕ฆ^๕ราช^๕นั้น ไ้^๕ตั้ง^๕ย^๕เ^๕ียบ^๕ไป^๕จน^๕ถึง^๕ข้าง^๕ต้น^๕เดือน
 ตุลาคม ปี ค.ศ. ๑๗๓๓ (พ.ศ. ๒๒๗๔) ในขณะนั้นเจ้าพระยาพระคลัง
 ไ้^๕ให้^๕เจ้า^๕พ^๕น^๕ก^๕ง^๕าร^๕ไป^๕หา^๕สัง^๕ฆ^๕ราช^๕ ๓ คน เพื่อไปเลือกหาที่ในวัด สำหรับ
 ตั้ง^๕ค^๕ี^๕ลา^๕ที่^๕าร^๕ก^๕ข^๕ี^๕ห^๕าม^๕ ๔ ข้อ^๕ที่^๕า^๕ฟ^๕เจ้า^๕ไ้^๕ก^๕ล^๕่า^๕ว^๕มา^๕ข้าง^๕ต้น^๕นั้น^๕แล้ว เจ้า^๕พ^๕น^๕ก^๕ง^๕าร
 ทั้ง ๓ คนไ้^๕พยายาม^๕จะ^๕ให้^๕ท่าน^๕สัง^๕ฆ^๕ราช^๕ซ^๕ื^๕ให้^๕ป^๕ัก^๕ค^๕ี^๕ลา^๕าร^๕ก^๕ัน^๕ เพื่อ^๕จะ^๕ไ้^๕
 พ^๕ก^๕ไ้^๕ว่า^๕ท่าน^๕สัง^๕ฆ^๕ราช^๕ไ้^๕ยอม^๕แล^๕เห็น^๕ชอบ^๕ใน^๕ข้อ^๕ความ^๕ที่^๕าร^๕ก^๕ใน^๕แผ่น^๕ค^๕ี^๕ลา
 นั้น^๕แล้ว แต่ท่านสังฆราชไม่ยอมซื้^๕ให้^๕เป็น^๕อัน^๕ชา^๕ เพราะ^๕ฉ^๕นั้น^๕
 เจ้า^๕พ^๕น^๕ก^๕ง^๕าร^๕จึง^๕จำ^๕เป็น^๕เข้า^๕ไป^๕ย^๕ว^๕ัด^๕ตาม^๕ลำ^๕พัง^๕ตัว^๕เอง แล้ว^๕กลับ^๕ไป^๕รายงาน
 ให้^๕เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕พระ^๕คลัง^๕ท^๕รา^๕บ^๕อ^๕ไป

เมื่อวันที่ ๘ เดือนนั้นเอง (ตุลาคม) เจ้าพนักงานได้กลับมาอีก และนำศีลาจาริกกับทั้งช่างปูนมีอิฐแลปูนมาด้วย เพื่อจะมาก่อฐาน สำหรับตั้งหินนั้น ฝ่ายท่านสังฆราชไม่ทราบว่าเจ้าพนักงานจะเอาศีลา ตั้งที่ตรงไหน จึงได้ถอนเอาศีลมหาสนิท^(๑) (Consecrated Host) ออกเสีย ฝ่ายเจ้าพนักงานก็เที่ยวเคาะในโบสถ์ บางคนก็ต้องการเอา ศีลาตั้งตรงนั้น บางคนก็ต้องการให้ตั้งตรงนั้น และมีคน ๑ ต้องการ เอาศีลาขึ้นตั้งบนที่บูชาพระ (altar) เพราะเป็นที่เด่นๆ แต่ยังมี ข้าราชการคน ๑ ซึ่งไม่ได้ ซึ่งพวกเขารักเหมือนเจ้าพนักงานอื่นๆ ได้ พกขึ้นว่า “ถ้าขึ้นเอาศีลาขึ้นตั้งตรงนั้นแล้ว พวกบาทหลวงก็คงจะทิ้ง วัดแลคงจะไม่ใช้วัดนี้อีกต่อไป” เจ้าพนักงานเหล่านั้นจึงตกลงเอาศีลา ตั้งตรงทางเข้าตรงกับประตูหน้าโบสถ์ซึ่งเป็นทางจะไปโรงเรียน ช่างปูน ได้ก่อฐานอย่างผืนน้อยยาย แล้วเอาศีลาตั้งบนฐาน ตัวอักษรจาริก นั้นอยู่บนฐาน

คำแปลข้อความในศีลาจาริกสำหรับประจาน

มองเซนเบอร์เลอบองเปนผู้แปล

ไทยได้ให้เอาศีลาแผ่นใหญ่แบนมาจาริก ประกาศของพระเจ้า กรุงสยาม ในประกาศที่จาริกแผ่นศิลานั้นมีความว่าดังนี้

(๑) แปลตามกึกขันนารีของบาทหลวงปาเลอกัว เปนวัตถุ ซึ่งหนึ่งซึ่งคณะบาทหลวงได้สร้างแลสวดสมมตว่าเป็นองค์พระเยซู

กล้วยแก่ก่อนช้านานมาแล้ว ได้มีพระราชไมตรีอันสนิทในระหว่าง
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแลพระเจ้ากรุงสยาม พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้
 แต่งราชทูต เชิญพระราชสาสน์และเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้า
 กรุงสยาม ในพระราชสาสน์นั้นมีความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอพระ
 ราชานุญาตให้พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสมาอยู่ในพระราชอาณาเขตสยาม
 แลขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงโปรดสร้างบ้านให้พวกมิชชันนารีอยู่ เพื่อ
 มิชชันนารีจะได้ช่วยให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ติด
 ต่อชั่วกาลนาน เพราะเหตุฉะนั้นพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะ
 ให้พระราชไมตรีในระหว่างประเทศทั้งสองได้คงอยู่ จึงได้พระราชทาน
 ที่ให้แก่มิชชันนารีฝรั่งเศสในตำบลซึ่งเรียกว่า บางปลาหมอ (Banplahet)
 แลได้โปรดให้จ่ายพระราชทรัพย์จากท้องพระคลัง เพื่อไปซื้อที่ดิน
 แลเครื่องก่อกอง กั้นไว้พระราชทานคนงารสำหรับไปก่อสร้างทำด้วย
 ศิลาพระราชทานให้แก่พวกมิชชันนารี ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสทุกประการ กล้วยเหตุที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตา
 กรุณาแก่มิชชันนารี ๆ เหล่านี้จึงได้อยู่ในที่ตำบลนั้นช้านาน แต่ครั้งมา
 เมื่อบอชโทศก (ค.ศ. ๑๗๓๐) พ.ศ. ๒๒๗๓ นายเต็ง บุตรหลวงไกรโกษา
 ได้ให้กราบทูลต่อพระมหากษัตริย์ (เวลานั้นยังเป็นสมเด็จพระอนุชาของ
 พระเจ้าแผ่นดิน มาในเวลานี้เป็นองค์พระเจ้าแผ่นดินแล้ว) ว่าพวกหัวหน้า
 ยาคหลวงซึ่งได้มาอยู่ที่บ้านยาคหลวงที่บางปลาหมอก่อนสังฆราช กอม
 ยากซ์ (คือมองเซนเยอร์ยังยากซ์ สังฆราชเคอโรซาลี) แลคว

สังฆราชคอมยากซ์เองได้กระทำความผิดหลายข้อ คือ ๑ ได้ใช้
 ทิวหนังสือเขมรและหนังสือไทย สำหรับแต่งหนังสืออธิบายถึงศาสนา
 คริสต์เถียน และหนังสือที่แต่งเหล่านั้นมีอยู่ในบ้านบาทหลวงเป็นอันมาก
 ๒ เมื่อพวกบาทหลวงได้เทศนาสั่งสอนเป็นภาษาฝรั่งเศสแล้ว ก็ได้
 สั่งสอนอธิบายการศาสนาเป็นภาษาไทย ๓ พวกบาทหลวงได้หลอกลวง
 คนไทยมอญและลาวซึ่งเป็นผู้ถือศาสนาอันประเสริฐของไทยอยู่แล้ว และ
 พวกบาทหลวงได้ย้อพวกไทยและมอญลาว และเกลี้ยกล่อมให้พวกนี้เข้า
 วิถีเป็นอันมาก ๔ พวกบาทหลวงได้แต่งหนังสือเถียนและเยาะเย้ย
 ศาสนาอันประเสริฐของไทย

พระมหากษัตริย์จึงได้นำคำให้การของนายเถิงขึ้นกราบทูลพระเจ้า
 กรุงสยาม ครั้นทรงทราบข้อความตามคำให้การนั้นแล้ว จึงมีรับสั่ง
 ให้หาสังฆราชคอมยากซ์ หัวหน้าบาทหลวงและมีชันนารีทั้งปวงให้ไป
 ยิงศาลของเสนาบดีตามแบบประเพณี เพื่อจะได้พิจารณาในความผิด
 ของคอมยากซ์และมีชันนารีทั้งปวง สังฆราชคอมยากซ์และมีชันนารี
 ทุกคนได้สารภาพว่าได้ทำความผิดตามข้อหาเหล่านั้นจริง ภายหลัง
 สังฆราชกับบาทหลวงได้นำของรับประทาน คอกไม้ น้ำหอม และเทียน
 ขผึ้งมาถวาย เพื่อมาขอโทษในการที่ตัวได้กระทำความผิด ฝ่ายพระเจ้า
 กรุงสยามได้ทรงฟังคดีนี้และได้ทรงพิจารณาโดยดีถ้วนแล้ว จึงได้โปรด
 ให้ประกาศพระราชโองการทั้งคดียี่สิบนี้ ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและ
 พระเจ้ากรุงสยาม ได้เป็นพระราชไมตรีอย่างสนิทซึ่งกันและกันมาช้านาน

นานแล้ว ส่วนความผิดของพวกมิชัณนารีนั้น พวกมิชัณนารีก็รู้
 สึกตัวรับผิดชอบแล้ว และได้นำของรับประทาน คอกไม้ น้ำหอมและ
 เทียนไขส่งมาถวายเพื่อขอพระราชทานโทษ เพราะฉะนั้นในครั้ง^๕นี้ให้ยกเลิก
 ในการทักท้วงหลวงทำผิดไว้นั้นคราวหนึ่ง แต่ต่อไปภายภาคหน้า ถ้า
 สังฆราชยอมปากชก^๔หรือมิชัณนารี คนใดก็ตามเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา
 เพื่อเป็นการสมานพระราชไมตรีในระหว่างประเทศทั้งสองและเพื่อให้
 พระราชไมตรีนั้นได้แน่นหนาเพิ่มขึ้นยิ่งกว่าเก่าแล้ว ห้ามมิให้สังฆราช
 และมิชัณนารีนั้น ๆ ใดทำผิดต่อข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งจะได้นำกล่าวต่อไปนี้เป็น
 อันขาด ถ้าพวกมิชัณนารีใดปฏิบัติถูกต้องไม่ผิดด้วยข้อห้าม ๔ ข้อแล้ว
 จึงจะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้พระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสได้สนิทแน่นขึ้นอีกต่อไป แต่ถ้าพวกบาทหลวงยังอาชัษักขึ้นต่อ
 ประกาศพระราชโองการ ๔ ข้อนี้ หรือยังอาชัษักขึ้นแม้แต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว
 ถ้าฉนั้นก็จะเป็นการขาดพระราชไมตรี เพราะด้วยความเจตนาของพวก
 มิชัณนารีที่^๕ให้ทำการฝ่าฝืนข้อห้าม ๔ ข้อ ก็จะกล่าวต่อไปนี้ คือ ๑ ห้าม
 มิให้ใช้ตัวหนังสือเขมรและหนังสือไทย สำหรับไปเขียนหนังสือซึ่งสอน
 ศาสนาคริสต์เถียน ๒ ห้ามมิให้พวกมิชัณนารีเทศนาสั่งสอนเป็นภาษาไทย
 ๓ ห้ามมิให้ไทย มอญ ลาว ซึ่งถือศาสนาอันประเสริฐของไทยแม้จะ
 ยากจนอย่างไร ไปยืมเข้าของเงินทองจากพวกมิชัณนารี และห้าม
 มิให้ไปขอเช่าวัด ห้ามมิให้ไทยมอญลาวเชื่อแลนับถือศาสนาคริสต์เถียน

และห้ามมิให้ไทยมอญลาวไปคบค้าสมาคมกับพวกเขารัต และห้าม
 มิให้พวกมิชชันนารีรับคนไทยมอญและลาวเขารัตเป็นอันขาด & ห้ามมิ
 ให้พวกมิชชันนารีแต่งหนังสือซึ่งตีเคียนและคัดค้านศาสนาไทย ให้บรรดา
 มิชชันนารีทั้งหลายที่จะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ระวังอย่าได้กระทำการ
 ผิดต่อข้อห้าม & ข้อนั้นแม้แต่ข้อใดข้อหนึ่งเป็นอันขาด ถ้าหากว่าพวก
 มิชชันนารีที่จะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ใ้เห็นและทราบข้อความตาม
 ประกาศพระราชโองการซึ่งจารึกไว้ในแผ่นศิลานี้ ไม่ปฏิบัติตามแต่ขึ้น
 ทำการผิดต่อข้อห้าม & ข้อนั้นแม้แต่ข้อหนึ่งข้อใด เมื่อใดใดส่วน
 พิจารณาได้ความจริงแล้ว ก็จะต้องลงโทษหัวหน้าของพวกมิชชันนารีถึง
 ประหารชีวิต และพวกมิชชันนารีอื่น ๆ นั้น เมื่อได้รับพระราชอาญา
 เฉียนแล้ว จะต้องถูกไล่ออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขตสยามทั้งหมด
 อีกประการ ๑ พวกไทย มอญ และลาว ซึ่งไ้ไปเขารัตในครั้งสมัย
 สัมภราชคเณศมา กษัตริย์ จะต้องลงพระราชอาญาเฉียนอย่างหนักและจะ
 ต้องประหารชีวิตเสียด้วย ถ้าเมื่อต่อไป ไทยก็ตี มอญก็ตี ลาวก็ตี
 ซึ่งเป็นผู้ถือศาสนาไทย เมื่อใดทราบประกาศพระราชโองการซึ่งไ้
 จารึกไว้ในแผ่นศิลานี้ กระทำการขัดขึ้นประกาศพระราชโองการนั้นโดย
 ละศาสนาอันประเสริฐของตัวกลับไปเข้าด้วยศาสนาคริสต์เคียนแล้ว ก็
 จะต้องรับพระราชอาญาอย่างหนัก คือจะต้องถูกตัดศีรษะแล้วจะได้เอาศพ
 ไปเสียบไว้หน้าบ้านภาคหลวงที่บางปลาเหต ส่วนบิดามารดาบุตรภรรยา
 และพี่น้องจะไ้รับพระราชอาญาอย่างหนักและจะต้องถูกริบทรัพย์สมบัติ
 ให้สิ้นเชิงด้วย

ประกาศพระราชโองการนี้ให้จารึกลงในแผ่นศิลา เมื่อวันพุธ
ขึ้น ๘ ค่ำ ขุไขไทยศก (ตามวิธีศักราชตรงกับวันเดือนมกราคม ๑๗๓๐)

พ.ศ. ๒๒๗๓

นี้และแปลคำต่อคำตามแต่จะแปลให้ตรงได้ ของประกาศ
พระราชโองการพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งให้จารึกไว้ในแผ่นศิลาเป็นภาษา
ไทย และซึ่งได้มาตั้งไว้ตรงกับประตูโบสถ์ของคณะบาทหลวงในกรุง
ศรีอยุธยา

ความเห็นมองเซนเยอร์เลอบอง ในเรื่องศิลาจารึกนี้

ข้อความที่ให้จารึกไว้ในแผ่นศิลานี้ ไม่มีความตรงกับความจริง
เลยจนข้อเดียว และประกาศอันนี้ให้ใช้พระราชโองการของพระเจ้า
แผ่นดินไม่ แต่เป็นประกาศของสมเด็จพระอนุชาซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
อยู่ในเวลานั้นนี้ ได้ทรงคบคิดกับผู้ที่ได้รับตำแหน่งเป็นเสนาบดีอยู่ใน
เวลานั้น จึงทำขึ้นในเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประจวบหนักจนที่สุดก็
สวรรคตด้วยพระโรคที่ทรงพระประชวรนั่นเอง

ตามข้อความที่กล่าวถึงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ไม่ตรงกับความจริง
เหมือนกัน จริงอยู่พระเจ้ากรุงสยามพระองค์เก่าได้พระราชทานที่ที่บาง
ปลาเหนกให้แก่พวกสังฆราชและพวกมิชชันนารีฝรั่งเศสทั้งได้พระราชทาน
อิฐปูนสำหรับก่อโบสถ์ด้วย กับได้โปรดส่งไทยหนุ่ม ๆ ให้ไปรับความ
เล่าเรียนจากมิชชันนารีเหล่านั้น และได้โปรดให้พวกมิชชันนารีกราบทูล

อธิบายเรื่องราวของศาสนาคริสต์เถียน จนได้โปรดปรานนับถือศาสนาของ
 เราถึงกับพระราชทานธรรมมาสน์ยัดทองมาให้เราใช้ โดยพระราชทาน
 พระราชานุญาตให้เทศนาสั่งสอนศาสนาคริสต์เถียนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ของพระองค์ได้ เพราะรับสั่งว่าศาสนาที่ทำให้มนุษย์เที่ยวไปถึงสุดโลก
 โดยไม่หาประโยชน์ส่วนตัวแต่จะให้ความดีแก่มนุษย์ทั่วไปนั้น คงจะเป็น
 ศาสนาที่แท้จริงเป็นแน่ และสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินพระ
 องค์นี้ ได้ทรงรับคำสั่งสอนในศาสนาแล้วก็ได้ทรงรับรองว่าต่อไปจะไม่
 ทรงนับถือพระเจ้าองค์อื่นนอกจากพระเป็นเจ้าซึ่งพวกคริสเตียนนับถือองค์
 เดียวเท่านั้น การเหล่านี้ได้เป็นไปก่อนพระเจ้าแผ่นดินของเราคือพระเจ้า
 หลุยที่ ๑๔ ได้ไปพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม ภายหลังเมื่อ
 พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้ทรงทราบในเรื่องเหล่านี้ ได้ทรงหวังประโยชน์
 ของการศาสนา จึงได้ทรงแต่งตั้งราชทูตให้เชิญพระราชสาสน์และเครื่อง
 ราชบรรณาการอย่างคัมภีร์วาทาถวายพระเจ้ากรุงสยาม และเมื่อพระเจ้า
 กรุงสยามได้ทรงแต่งตั้งราชทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น พระเจ้าหลุยที่ ๑๔
 ก็ได้ทรงรับราชทูตสยามอย่างมีหน้ามีตา เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรง
 หวังพระทัยว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงนับถือศาสนาคริสต์เถียนต่อไป
 การที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้มีพระราชสาสน์มาขออนุญาตให้พวกมิชชันนารี
 ฝรั่งเศสได้อยู่ในเมืองไทย และขอให้สร้างบ้านให้พวกมิชชันนารีอยู่นั้น
 ไม่เป็นการจำเป็นอะไรเลย เพราะการทั้งนี้ได้เป็นไปตามที่ขอมานันอยู่แล้ว
 สิ่งที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ควรจะขอมานัน ก็คือควรขอให้พระเจ้ากรุงสยาม
 ได้ทรงพระเมตตาการุณยาก่พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสต่อไป

แต่ข้อที่จารึกไว้ในศิลาที่เกยวถ้วยนายเต็งนั้น นายเต็งคนนี้เป็น
บุตรของหลวงไกรโกษาฯ เป็นพระคลังของพระมหาอุปราช มารดานายเต็ง
นั้นเป็นญวนเขารักชอนาน (Nan) ซึ่งหลวงเง (Nghe) ได้ลักพาไป
เมื่อท่านพระคลังของพระมหาอุปราชได้ถึงแก่กรรมแล้ว นางนาก็ได้
ย้ายไปอยู่กับพวกเขารัก และได้พยายามจะรับบุตรซึ่งอายุได้ ๕-๖ ขวบ
จากญาติฝ่ายบิดา โดยอ้างเหตุว่าจะเอาไปรักษาที่บ้านขาดหลวงเพราะเด็ก
นั้นป่วยอยู่ พอนางนาก็รับบุตรมาแล้วก็รับเอาไปฝากไว้ที่โรงเรียน
และเวลานั้นข้าพเจ้าก็อยู่ที่โรงเรียนด้วย พวกเราได้เลี้ยงดูนายเต็งอยู่
ช้านาน แต่ไม่กล้าให้รวมเพื่อนนักเรียนและไม่กล้าให้น้ำมนต์รับเป็นคน
เขารัก เพราะเกรงว่าญาติฝ่ายบิดาซึ่งไม่ใช่คนเขารักจะมาเอาตัวไปเสีย
และจะเอาไปส่งสอนในทางมิชฌาติฐิ ภายหลังมาทำคอนชตันซ์ได้ช่วย
จัดการจึงได้รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินให้รับนายเต็งเข้าโรงเรียน
ได้ พวกขาดหลวงจึงได้ให้น้ำมนต์รับเป็นคนเขารัก และได้ให้ชื่อว่า ลอวัง
และเมื่อนายเต็งอายุได้ ๑๕ ปี มองเซนเยอร์เคอโรซาลได้อนุญาตให้
โกนศีรษะรับเข้าเป็นคณะขาดหลวงซึ่งเป็นฝึกการธรรมเนียม แต่ที่ทำ
ดังนี้ก็เพราะมองเซนเยอร์เคอโรซาลหวังว่านายเต็งจะได้บวชถือศาสนาแน่น
กว่าเดิม และเพื่อป้องกันมิให้ญาติซึ่งไม่ใช่คนเขารักมารับเอาตัวนายเต็ง
ไปจากโรงเรียน ฝ่ายญาตินายเต็งก็ได้มาขอเอาตัวไปหลายครั้ง แต่
พวกขาดหลวงก็ได้ขัดอยู่เสมอ ครั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประจวบ
พระราชการณเมืองไม่ได้แล้ว พระมหาอุปราชจึงได้ให้คนไปตาม

ทวนายเต็ง แต่พวกยากหลวงไม่ยอมส่งตัวให้ พระมหาอุปราชจึงให้คน
ไปบอกมองเซินเยอร์เคอโรซาลัว ถ้าขึ้นไม่ส่งตัวให้แล้วก็จะให้ทำลาย
บ้านยากหลวงลงให้เหลือแค่พนักิน มองเซินเยอร์เคอโรซาลัวเกรงว่า
พระมหาอุปราชจะทำจริงอย่างร้ายสั่ง และเกรงว่าพระมหาอุปราชจะทรง
คิดทำลายพวกเข้ารีตและทำลายศาสนา จึงได้ส่งทวนายเต็งไปทั้งเสื้อ
ยาวที่สวมอยู่ ภายหลังนายเต็งก็หนีไปไค และเพื่อจะถือศาสนา
คริสต์เตียนให้สะดวก จึงได้ไปอยู่ที่เมืองญวนกับพวกมิชชันนารีจน
ทุกวันนี้

ข้อที่จารึกไว้ในแผ่นศิลาว่านายเต็งได้ให้การว่า ที่บ้านยากหลวง
มีหนังสือที่อธิบายด้วยศาสนาคริสต์เตียนโดยยี่คยาวและมีหนังสือที่เขียน
เขาเย้ยศาสนาไทยนั้น นายเต็งหาได้ให้การเช่นนั้นไม่ แต่ความจริงใน
เรื่องนั้น ก็คือพระมหาอุปราชซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันนี้ ได้ทรง
ยกหนังสือซึ่งมองเซินเยอร์เคอโรซาลัวไปลิดนักถึงแก่กรรมได้แต่งไว้ช้านาน
แล้ว หนังสือไม่ไคเขียนเป็นภาษาไทยอย่างเดี๋ยวกแต่ไคเขียนเป็นภาษา
บาฬีและใช้ตัวหนังสือเขมรด้วย และการที่มองเซินเยอร์เคอโรซาลัว
ไปลิดไคแต่งหนังสือเหล่านั้น ก็โดยนักปราชญ์ผู้ชำนาญภาษาเหล่านั้น
ไคมาช่วยด้วย หนังสือเหล่านั้นเจ้าซึ่งเป็นเชื้อพระราชวงศ์องค์ ๑ ไคยอม
ไปจากมองเซินเยอร์เคอโรซาลัว เพราะเจ้าองค์นั้นไคมาที่บ้านยากหลวง
บ่อย ๆ มีความรักใคร่กับพวกยากหลวงและชมเชยศาสนาของเรามาก
เจ้าองค์นั้นไคทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นก็ทรงทักใจ จึงได้นำหนังสือเหล่านั้นไป

ถวายพระมหาอุปราช พระมหาอุปราชทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นก็เกล้งทำ
 เป็นพอพระทัย และรับสั่งว่าพอพระทัยในพวกชาวต่างประเทศซึ่งได้
 แต่งหนังสือเหล่านั้นเพราะแต่งดีมาก พระมหาอุปราชจึงรับสั่งให้เจ้าองค์
 ที่เป้นเพื่อนของข้าหลวงให้มายืมหนังสือไปอ่านอีก เจ้าองค์นั้นได้มายืม
 ตามรับสั่งแต่ก็หาได้บอกไม่ว่าหนังสือที่ยืมไปนั้นจะเอาไปทำอะไร ฝ่าย
 มองเซนเยอร์เคอโรซาลีหวังไว้ว่าเจ้าองค์นั้นคงจะศรัทธาในศาสนาคริสต์เถียน
 และเพื่อจะให้ทรงเชื่อสนิทขึ้นจึงได้ถวายหนังสือซึ่งคัดค้านและติเตียน
 ศาสนาของไทย หนังสือเหล่านั้นก็ได้ไปตกถึงพระหัตถ์พระมหาอุปราชด้วย
 ท่านพระมหาอุปราชก็ทำเฉยหาให้ใครรู้สึกในพระทัยไม่ แล้วจึงได้รับสั่ง
 ให้มีมนต์พระสงฆ์ที่รวบรวมมาประชุมเป็นการลับ และได้ให้พระสงฆ์
 เหล่านั้นตรวจและอ่านหนังสือที่ยืมไปจากสังฆราช ครั้นพระสงฆ์ได้
 อ่านหนังสือเหล่านั้นจบแล้ว พระมหาอุปราชจึงรับสั่งถามว่าพระสงฆ์จะ
 แก่ข้อใดเถียนซึ่งพวกชาวต่างประเทศติเตียนศาสนาไทยได้หรือไม่ พระ
 สงฆ์ที่กองก็ทูลตอบว่าแก่ไม่ได้ เพราะเหตุว่าพวกชาวต่างประเทศ
 เหล่านั้นศึกษาการเช่นนั้นทั้งกลางวันกลางคืน พระมหาอุปราชก็รับสั่งว่า
 รับสั่งว่า “เราเลี้ยงแต่คนขี้เกียจและคนโง่คอกหรือ” ตั้งแต่นั้นมาได้
 ทรงทำให้มีการสอบความรู้พระสงฆ์เป็นครั้งเป็นคราว การทั้งปวงจึงที่
 เป้นมานพระมหาอุปราชก็ยังมิให้ใครรู้ในน้ำพระทัยเลย เพราะฉะนั้น
 การที่ทรงเกลียดพวกมิชชันนารีจึงทวีมากจนทุกที และเมื่อครั้งข้าหลวง
 ไม่ยอมส่งตัวนายเต็งให้คืน ก็คงจะทรงกริ้วตั้งแต่นั้นมาแล้ว ครั้น

พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพระเชษฐาไ้ทรงพระประจรรพมหาอุปราชก็
 ไ้ทรงเห็นโอกาสที่จะทำการต่าง ๆ ไ้ตามพระทัยโดยไม่ต้องกลัวเกรง
 ใคร ความกลัวที่ไ้ทรงกลั้นไว้นั้นจึงระเบิดออกมา จึงไ้มีรับสั่ง
 ให้จารึกแผ่นศิลาตามข้อความที่พอพระทัย แต่ซึ่งหาความจริงมิไ้
 เพราะเหตุว่ามองเซนเยอร์เคอโรซาลีมิได้ขอโทษในการที่หาว่าท้าวทำผิด
 และมีไ้ยอมปฏิบัติตามข้อห้ามนั้น ๆ เลย .

